

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Študijný program: Geografie
Študijný obor: Regionální a politická geografie

Bc. Daniela Hauserová

TECHNICKÉ PAMIA TKY NA SLOVENSKU
PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA SOLIVAR PRI PREŠOVE

TECHNICAL MONUMENTS IN SLOVAKIA
CASE STUDY SOLIVAR NEAR PREŠOV

Diplomová práca

Praha 2011

Vedúci diplomovej práce: RNDr. Dana Fialová, Ph.D

Prehlásenie

Prehlasujem, že som záverečnú prácu spracovala samostatne, a že som uviedla všetky použité informačné zdroje a literatúru. Táto práca ani jej podstatná časť nebola predložená k získaniu iného alebo rovnakého akademického titulu.

V Prahe dňa 20. augusta 2011

.....

Pod'akovanie

Veľmi rada by som čo najúprimnejšie poďakovala vedúcej mojej diplomovej práce RNDr. Dane Fialovej, Ph.D. za jej návrhy, pripomienky, ochotu, trpezlivosť pri konzultáciách a za jej odbornú pomoc pri spracovaní tejto práce.

ABSTRAKT

Diplomová práca na tému Technické pamiatky na Slovensku s prípadovou štúdiou Solivar pri Prešove sa zaoberá problematikou technický pamiatok na Slovensku, ich lokalizáciou a prístupom k nim. Konkrétne sa venuje súčasnému stavu a využitiu súboru technických pamiatok v Solivare. Pre teoretické zarámovanie práce poslúžili koncepty teórie sociálnej výmeny a životného cyklu destinácie, potrebné bolo vymedzenie dôležitých pojmov. Metodika práce je založená na dotazníkovom šetrení a riadených rozhovoroch. Ďalším zdrojom práce boli rešerše dostupnej literatúry, novinových článkov a internetových zdrojov. Analýza technických pamiatok obsahuje ich rozmiestnenie a využitie na Slovensku. Prípadová štúdia zisťuje históriu technických pamiatok Solivar, ich súčasný stav a možnosti a predpoklady ich využitia v cestovnom ruchu v budúcnosti.

Kľúčové slová: pamiatka, technická pamiatka, cestovný ruch, región, Solivar

ABSTRACT

This diploma thesis investigates the technical monuments in Slovakia with a case study of Solivar near Presov, focusing on the location of the technical monuments and approach taken to them. The thesis is mainly devoted to the current situation and utilization of the complex of technical monuments in Solivar. A literature review from available relevant sources in particular field was conducted and together with a the theory of social exchange and the resort life cycle theory provided a theoretical background for the study. The methodology was based on questionnaire survey and standardized interviews. The analysis of the technical monuments covered their allocation and utilization in Slovakia. The case study explored the history of technical monuments Solivar, their current condition, possibilities and assumptions of their future utilization in tourism.

Key words: monument, technical monument, tourism, region, Solivar

Zoznam skratiek

CR	- cestovný ruch
KSŠPSOP	- Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody
MNV	- Mestský národný výbor
NKP	- Národná kultúrna pamiatka
ONV	- Obecný národný výbor
TSV	- Teória sociálnej výmeny
TP	- Technická pamiatka
UNESCO	- United Nations Educational, Scintific and Cultural Organiation
DEKD	- Dni európskeho kultúrneho dedičstva

Zoznam grafov

Graf 1: Zastúpenie vekových kategórií

Graf 2: Myslíte si, že je starostlivosť o technické pamiatky dostatočná?

Graf 3: Myslíte si, že je starostlivosť o technické pamiatky na rovnakej úrovni ako o iné pamiatky?

Graf 4: Viete ako sa technické pamiatky Solivaru využívajú? Navštívili ste ich?

Zoznam obrázkov

Obrázok 1: Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku

Obrázok 2: Lokalizácia technických pamiatok slúžiacich svojmu účelu

Obrázok 3: Lokalizácia technických pamiatok slúžiacich cestovnému ruchu

Obrázok 4: Lokalizácia komerčne využívaných technických pamiatok

Obrázok 5: Lokalizácia technických pamiatok prístupných verejnosti

Obrázok 6: Lokalizácia technických pamiatok so spoplatneným vstupom

Obrázok 7: Lokalizácia technických pamiatok neprístupných pre verejnosť

Obrázok 8: Solivar v roku 1900

Obrázok 9: Gápeľ

Obrázok 10: Gápeľ - interiér

Obrázok 11: Četerne

Obrázok 12: Četerne - interiér

Obrázok 13: Varňa František v minulosti

Obrázok 14: Varňa František po rekonštrukcii

Obrázok 15: Sklad soli pred požiarom

Obrázok 16: Sklad soli v súčasnosti

Obrázok 17: Nový solivar v prvej polovici 20. storočia

Obrázok 18: Nový solivar v súčasnosti

Zoznam príloh

Príloha 1: Životný cyklus destinácie

Príloha 2: Zoznam technických pamiatok

Príloha 3: Dotazník

Príloha 4: Rekonstruované pamiatkové objekty dle kategorizace

OBSAH

ZOZNAM SKRATIEK, GRAFOV, OBRÁZKOV, PRÍLOH	5
1 ÚVOD	9
1.1 Výber témy a lokality	9
1.2 Ciele a pracovné otázky	10
1.3 Štruktúra práce	12
2. DISKUSIA LITERATÚRY A TEORETICKÉ ZARÁMOVANIE	14
2.1 Teoretické zarámovanie práce	14
2.1.1 Koncept sociálnej výmeny	16
2.1.2 Koncept životného cyklu destinácie	19
2.2 Literatúra venovaná technickým pamiatkam všeobecne	20
2.3 Metodická literatúra	22
2.4 Terminológia, definovanie pojmov	23
2.4.1 Definícia pojmu technická pamiatka v poňatí viacerých autorov	25
2.5 Práce týkajúce sa Solivaru	27
3 METODIKA	30
3.1 Zdroje informácií	30
3.2 Metódy vlastného šetrenia	31
3.2.1 Výber lokality a respondentov	32
3.2.2 Štruktúra dotazníku	32
3.2.3 Priebeh a hodnotenie dotazníkového šetrenia	33
4 TECHNICKÉ PAMIATKY NA SLOVENSKU	35
4.1 Vývoj postoja k technickým pamiatkam na Slovensku	36
4.2 Klasifikácie pamiatok a technických pamiatok	38
4.3 Klasifikácia technických pamiatok na Slovensku	41
4.4 Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku	42
5 PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA SOLIVAR PRI PREŠOVA	51
5.1 Poloha, charakteristika územia	51
5.2 Historický vývoj územia Solivaru	52
5.3 Vznik a vývoj ťažby soli v Solivare	53
5.4 Vznik Nového Solivaru	61
5.5 Projekty na obnovu a využitie objektov v Solivare	64
5.6 Návrh ďalšieho využitia Solivaru	70

6 ZÁVER	77
7 ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A ZDROJOV	80

1 ÚVOD

1.1 Výber témy a lokality

V súčasnej dobe sa značné úsilie vynakladá na rozvoj regiónov, predovšetkým tých zaostalejších. Regionálny rozvoj je podmienený rýchlou a presnou reakciou na spoločenské, ekonomické a politické zmeny, podporov tých odvetví, ktoré sú progresívne a podporov tých projektov, ktoré prinesú najväčší prospech. Takisto sa dnes s rozvojom regiónov spája i rozvoj jednotlivých foriem cestovného ruchu. V jednotlivých regiónoch sa nachádzajú odvetvia, ktoré sú pre ne charakteristické, k ich rozvoju došlo vďaka výskytu pre výrobu potrebných surovín, či iných faktorov. K týmto odvetviu sa zvyčajne viaže aj dostatok kvalifikovaných pracovných síl. S rýchlym napredovaním technického pokroku dnes dochádza k uzatváraniu zastaralých a komplikovaných výrobných, táto situácia je jedným z predpokladov pre vznik technických pamiatok. Starostlivosť o technické pamiatky a ich využitie je podstatné aj z toho dôvodu, že sú súčasťou krajiny, dotvárajú jej obraz, vzhľad. A práve krajine sa dnes prikladá stále väčší význam ako určitej forme dedičstva a to ako na globálnej, tak kontinentálnej, národnej, či lokálnej úrovni (Heřmanová, Chromý 2009). Zaradenie objektu do skupiny technických pamiatok však nemá nutne znamenať jeho premenu na atraktivitu, či produkt CR. S mnohými z týchto diel sme sa stretávali od malička a viažu sa na naše spomienky. Považujem za dôležité, venovať im našu pozornosť, uchovávať ich a starať sa o ne. Či už sa technická pamiatka zachová len ako súčasť krajiny alebo ako významná atraktivita CR, vždy bude dedičstvom po našich predkoch a mala by svojim vzhľadom priťahovať záujem.

Predložená diplomová práca sa zaoberá témou technické pamiatky, ich súčasným stavom, perspektívou do budúcnosti a ich postavením v cestovnom ruchu. Existencia samostatných technických pamiatok nie je jediným, dominantným aspektom rozvoja cestovného ruchu, avšak sú jeho nezanedbateľnou súčasťou. Téma ma zaujala z dvoch dôvodov. V prvom rade zastávam názor, že sú technické pamiatky rovnako vzácne a zaujímavé ako ostatné pamiatky, či už hrady a zámky alebo pamiatky ľudovej tvorby a iné. Druhým dôvodom je súčasný trend, kedy sa práve pamiatkam tohto typu venuje ďaleko väčšia pozornosť a takisto sa vo väčšom počte zapisujú na zoznam pamiatok UNESCO. Základným cieľom UNESCO, ako ho definuje jeho Ústava, je

rozvoj medzinárodnej spolupráce a porozumenia v oblasti spoločenských a prírodných vied, výchovy a vzdelávania, kultúry, informácií, informatiky, komunikácie a životného prostredia (Zahraničná spolupráca. UNESCO 2011). Jednou z piatich základných priorít UNESCO je aj podpora kultúrnej rozmanitosti s dôrazom na hmotné a nehmotné dedičstvo. A práve do tejto kategórie patria aj technické pamiatky. Z toho dôvodu je mojou snahou zistiť počet a lokalizáciu týchto pamiatok na Slovensku, aký je ich súčasný stav a využitie a aký je záujem o ne.

Súčasný trendy v CR predstavujú skracovanie dĺžky dovolení, menší záujem o tradičné zájazdy formou leteckej dopravy, zvyšovanie záujmu o individuálne automobilové, či autobusové zájazdy, skracuje sa počet prenocovaní na jednom mieste. Technické pamiatky zväčša predstavujú lokality krátkodobého CR, čo by bolo vhodné využiť práve v súvislosti so spomínanými trendmi. Technické pamiatky v Solivare pri Prešove sú pamiatkou na ťažbu soli v tejto lokalite. Predstavujú svetový unikát ťažby soli takýmto spôsobom a preto by ich zachovanie a starostlivosť o ne mali byť samozrejmosťou. V Solivare sa nachádza 6 samostatných technických pamiatok, objektov na ťažbu soli a čerpanie soľanky, z ktorých každý je v inej miere zachovalý. Diplomová práca ďalej zahŕňa prieskum potrebný k naplneniu mnou stanovených cieľov.

Na základe zvolenej témy je možné položiť si nasledujúce otázky:

- Ako vnímajú obyvatelia technické pamiatky na Slovensku, majú vôbec záujem ich navštíviť?
- Sú technické pamiatky vnímané ako rovnako cenné v porovnaní s inými kultúrnymi pamiatkami?
- Majú projekty na obnovu technických pamiatok zmysel?
- Sú technické pamiatky perspektívne z hľadiska cestovného ruchu?

1.2 Ciele a pracovné otázky

Diplomová práca je zameraná na technické pamiatky na Slovensku, ich súčasnosť a budúcnosť. V súčasnej dobe sa záujem o tieto pamiatky zvyšuje a pozornosť na ne sa upriamuje aj v rámci projektov Európskej únie. Účelov prevádzkovania a využitia týchto objektov môže byť viacero. Hlavnú rolu tu hrá technický stav. Označenie

„technická pamiatka“ (ďalej len TP) neznamená vždy, že objekt je príliš starý alebo nefunkčný. Jednou z technických pamiatok Slovenska je napr. aj Areál snov v Mlynickej doline na Štrbskom plese, relatívne plne funkčný športový areál. Opačným príkladom je Trnavský cukrovar, ktorý je v súčasnosti typickým príkladom brownfield a mesto uvažuje nad možnosťami jeho revitalizácie.

Ciele, ktoré som si pre svoju prácu stanovila sú nasledovné:

- Určiť počet technických pamiatok na Slovensku a ich lokalizáciu.
Čiastkové výskumné otázky:
 - Aký je počet technických pamiatok na Slovensku?
 - Je rozmiestnenie technických pamiatok na Slovensku pravidelné?
 - Aké faktory ovplyvňujú lokalizáciu technických pamiatok?

- Určiť súčasnú funkciu a využitie technických pamiatok na Slovensku.
Čiastkové výskumné otázky:
 - V akom technickom stave sú tieto pamiatky v súčasnosti?
 - Na akej úrovni je starostlivosť o technické pamiatky?
 - Aké je využitie technických pamiatok?

- Určiť postavenie technických pamiatok v cestovnom ruchu na Slovensku a ich perspektívu do budúcnosti.
Čiastkové výskumné otázky:
 - Aký je záujem o technické pamiatky a ich využitie v rámci cestovného ruchu?
 - Aké sú plány budúceho využitia technických pamiatok?

- Dokumentovať danú problematiku a možnosti využitia technických pamiatok na konkrétnom príklade súboru technických pamiatok Solivar.
Čiastkové výskumné otázky:
 - Aké sú majetkové pomery technických pamiatok Solivar?
 - V akom technickom stave sú tieto pamiatky?
 - Akým spôsobom sa dnes technické pamiatky v Solivare prevádzkujú a využívajú?
 - Aké sú rozdiely medzi projektmi na obnovu Solivaru z roku 1989 a z roku 2009?

- Aké sú perspektívy využitia objektov v budúcnosti?

1.3 Štruktúra práce

Predkladaná diplomová práca je písaná klasickou formou, skladá sa z piatich hlavných kapitol. V prvej kapitole je uvedený dôvod môjho rozhodnutia pre výber témy práce a takisto zdôvodnenie výberu lokality pre prípadovú štúdiu. Nasleduje stanovenie cieľov práce, hlavných výskumných otázok a podotázok.

Druhá kapitola má teoretický charakter. Popisuje dve teórie súvisiace s prácou, a to Teóriu sociálnej výmeny (TSV) a teóriu Životného cyklu destinácie (ŽCD). Tieto dva koncepty som sa pokúsila aplikovať na vybranú lokalitu v praktickej časti práce. Jednoduchšie to bolo pri TSV, ktorá je aplikovateľná prakticky na každú situáciu, pretože k výmene dochádza v každom vzťahu. Použitie teórie životného cyklu destinácie je v tomto prípade zložitejšie, pretože nie každá TP sa dá označiť ako destinácia CR a mnohé z nich neprechádzajú vývojovými fázami. Súčasťou je tiež diskusia literatúry venovanej technickým pamiatkam ako takým a literatúry venovanej komplexu technických pamiatok Solivar. Dôležitou časťou kapitoly je definícia hlavných pojmov tejto problematiky.

Nasleduje metodická časť. Uvedené sú tu zdroje informácií ako dostupná literatúra, internetové stránky, brožúry, letáky a vlastné šetrenie. Pri získavaní informácií som sa stretla s viacerými problémami. Najväčším problémom je neochota zo strany kompetentných, ktorí sa komunikácii vyhýbali. Pri získavaní literárnych zdrojov som sa stretla s problémom zastaralosti zdrojov. Autori sa problematike prestali venovať zhruba v polovici osemdesiatych rokov 20. storočia, kedy začala dvadsaťročná odmlka. Téma sa do popredia vracia opäť až v posledných rokoch. Vlastné šetrenie som vykonala formou terénneho šetrenia, riadených rozhovorov a formou dotazníkov. Oslovila som učiteľov prešovských škôl a tiež poslancov mesta Prešov. Informácie som ďalej získavala z riadených rozhovorov, cenným zdrojom bol rozhovor so správcom objektov v Solivare.

Kapitola štvrtá je venovaná technickým pamiatkam všeobecne. Obsahuje popis vývoja postoja k TP, klasifikácie pamiatok a TP v ponímaní viacerých autorov a ich porovnanie, či polemiku s nimi. Následne uvádzam mnou vytvorené rozdelenie TP na Slovensku a znázornenie ich lokalizácie.

Ďalšia kapitola je venovaná prípadovej štúdii, teda Solivaru pri Prešove. Komplexne sa zaoberá danou lokalitou. Popisujem v nej polohu a charakteristiku skúmaného územia, prehľad jeho historického vývoja. Objavenie soli v danej lokalite, počiatky ťažby a jej vývoj až do súčasnosti. Jednou z najzaujímavejších častí práce je popis jednotlivých objektov a ich pôvodnej funkcie. Popis je doplnený historickými, aj súčasnými fotografiami. Posledná časť kapitoly sa venuje oboznámeniu s prvým projektom na obnovu Solivaru z roku 1989 a čiastočnému priblíženiu súčasného projektu na obnovu skladu soli. S uvedenými projektmi je vedená polemika a návrh riešenia do budúca.

Záver práce obsahuje zhodnotenie naplnenia stanovených cieľov. Výber Solivaru ako skúmanej lokality bol jednoduchý. Súbor týchto technických pamiatok predstavuje veľmi vzácny, svetový unikát. Ovplyvnený bol tiež tým, že z danej oblasti pochádzam a poznám ju.

2 DISKUSIA LITERATÚRY A TEORETICKÉ ZARÁMOVANIE

Táto kapitola je zameraná na zoznámenie sa s literatúrou súvisiacou s témou predkladanej práce. Na základe témy a obsahu práce je literatúra podľa jednotlivých kritérií rozdelená do viacerých podkapitol. Prvá podkapitola 2.1 je venovaná teoretickému zarámovaniu práce, podkapitola 2.2 sa zameriava na literatúru, ktorá sa venuje CR a technickým pamiatkam všeobecne, podkapitola 2.3 približuje metodickú literatúru. Podkapitola 2.4 je venovaná definíciám základných pojmov súvisiacich s danou problematikou, posledná podkapitola 2.5 približuje regionálne diela o Solivare.

2.1 Teoretické zarámovanie práce

Táto práca je celá venovaná technickým pamiatkam, ktoré sú „dedičstvom“ ľudskej práce, vynaliezavosti, šikovnosti. Tento pojem nie je možné jednoznačne vymedziť, aj napriek tomu sa pokúsím o jeho ozrejmienie. Výklad „dedičstva“ v spojitosti s cestovným ruchom poskytuje Pásková (2009):

Uvádza „dedičstvo“, prírodné i kultúrne, ako najvýznamnejší primárny zdroj cestovného ruchu, ktoré sa v podstate dá považovať za alternatívne označenie primárnych atraktivít cestovného ruchu. Ide o relikty minulosti i súčasné hodnoty, pri ktorých na príslušných geografických úrovniach existuje spoločenská zhoda o ich ochrane, a ktoré predstavujú základnú motiváciu pre cestovný ruch. Ďalej uvádza Medlikove (1996) vysvetlenie dedičstva ako „také časti prírodného a kultúrne sociálneho geografického prostredia, ktoré sú významné pre ľudstvo a mali by byť chránené pre využívanie budúcimi generáciami“ (Medlik 1996 cit. v Pásková 2009, s. 28). Opiera sa aj o definíciu organizácie UNESCO, ktorá zdôrazňuje predovšetkým jedinečnosť daného statku alebo statku ľudského génia, hodného ochrany zo strany všetkých svojich dedičov. „Hlavné parametre dedičstva z hľadiska jeho „turistickej“ príťažlivosti, totiž autenticita, jedinečnosť a originalita, z neho robia významný neodmysliteľný zdroj rozvoja cestovného ruchu“ (Pásková 2009, s. 28).

Krajine ako dedičstvu sa vo svojej práci venujú Heřmanová a Chromý (2009). „Krajine sa dnes prikladá stále väčší význam ako určitej forme dedičstva a to ako na globálnej, tak kontinentálnej, národnej, regionálnej, či lokálnej úrovni“ (Heřmanová,

Chromý 2009, s. 163). Poukazujú na to, že ani propagácia holistického prístupu k významu krajiny nevedie k vnímaniu krajinného dedičstva ako špecifického celku. Odlišne je vnímané dedičstvo kultúrne a dedičstvo prírodné, čo zároveň vplýva na to, ako ich chránime. „Pamiatková starostlivosť sa tradične zameriava viac na ochranu kultúrnych hodnôt, zatiaľ čo ochrana prírody, ako sám názov napovedá, nazerá na krajinu skôr ako na prírodný ekosystém“ (Heřmanová, Chromý 2009, s. 164). Autori upozorňujú, že pokiaľ má byť chránená krajina ako celok, nemôže byť územná ochrana spájaná len s vybranými chránenými územiaми. Pamiatky, ktoré patria medzi najvýznamnejšie spomedzi kultúrneho bohatstva národa, môžu byť nariadením vlády vyhlásené za národnú kultúrnu pamiatku. Platí to rovnako pre Slovenskú i Českú republiku. Na globálnej úrovni zastrešuje významné územia Zoznam svetového dedičstva UNESCO.

Definícii pojmu dedičstvo sa venovali aj ďalší autori. Napr. Howard (2003) uvádza, veľmi stručne a jednoducho, že dedičstvo je „všetko, čo chcú ľudia chrániť“ (Howard 2003, s. 1). Veľmi všeobecná je aj definícia dedičstva ako „symbolickej reprezentácie identity“ (Smith 2006, s. 30). Túto definíciu považujem za najobsiahlejšiu, najmenej špecifickú. Podľa Howarda (2003) sa dá dedičstvo považovať tiež za proces. Rudová (2010) vo svojej práci uvádza, že „dedičstvo sa dá mimo iné chápať aj ako rýdzo právnický termín, kedy majetok a záväzky prechádzajú zo zomrelej osoby na dediča“ (Rudová 2010, s. 19). Takéto vnímanie pojmu je však prekonané, v súčasnosti má širší význam odkazu minulosti k dnešku. Dedičstvo je možné klasifikovať na základe niekoľkých rôznych hľadísk:

1. podľa formy
2. podľa významu
3. podľa charakteru
4. podľa inštitucionálnej povahy.

V literatúre môžeme nájsť viacero takýchto delení dedičstva do skupín. Napr. Howard (2003) uvádza 7 skupín dedičstva, tie však nie sú striktne vymedzené a tak môže niektorá forma dedičstva spadať do viacerých kategórií:

- príroda - je chránená prostredníctvom prírodných rezervácií, zoologických záhrad alebo múzeí,
- krajina - ochrana prebieha hlavne v podobe vytvárania národných parkov.
- pamiatky - chránené objekty sú zapísané do zoznamu a podliehajú špecifickému, režimu ochrany a využitia,

- miesta - na týchto miestach sú často zriaďované rôzne pamätníky,
- artefakty - táto kategória je veľmi široká a rôzne sú i spôsoby ochrany tohto dedičstva, jedná sa o múzeá, galérie a starostlivosť jednotlivcov alebo skupín ľudí,
- aktivity - ochrana prebieha v rámci rôznych klubov, spolkov a spoločenstiev,
- ľudia - dochádza k umiestňovaniu rôznych pamätných dosiek a pamätníkov.

Dedičstvo je významnou súčasťou vedy. Zaoberajú sa ním historici, sociológovia, geografi, ale aj iní vedci. Táto problematika sa objavuje aj pri aplikovaných odboroch, napr. v cestovnom ruchu, je predmetom niekoľkých odborných časopisov (napr. The Journal of Cultural Heritage). Najvýznamnejším spôsobom sa dedičstvom zaoberá pamiatková starostlivosť. „Ochranou pamiatok rozumieme starostlivosť o objekty, ktoré sa vyznačujú kultúrnou alebo spoločensko-historickou hodnotou, ktorú je z celospoločenského hľadiska vhodné a potrebné zachovávať pre súčasné generácie a pre generácie budúce“ (Rudová 2010, s. 24).

2.1.1 Koncept sociálnej výmeny

Ak sa technická pamiatka stane atraktivitou CR, slúži vlastne ako jeho produkt. Návštevníci potom od majiteľa alebo prevádzkovateľa tejto atraktivity očakávajú určitý kultúrny, či vzdelávací zážitok, prínos alebo len odpočinok. Prevádzkovateľ zas očakáva určitý zisk, väčšinou formou vstupného poplatku. Tento vzťah je prvým príkladom sociálnej výmeny ku ktorej dochádza takmer v akomkoľvek vzťahu.

Pásková (2009) hovorí, že dlhodobý vyvážený vývoj cestovného ruchu je podmienený vzájomnou výhodnosťou spoločenskej zmeny medzi miestnymi obyvateľmi a návštevníkmi, teda obojstranne vyhľadávanou výmenou určitých statkov a hodnôt, nie len ekonomických (kapitola 5.5). Návštevníci vyhľadávajú skôr momenty stabilizujúce, väčšinou odpočinok. Miestni obyvatelia naopak momenty dynamizujúce, ako napríklad modernizáciu a inovácie. Teória spoločenskej výmeny (TSV) je vhodná z toho dôvodu, že sleduje heterogenitu destinácie z hľadiska reálnych ale aj vnímaných dopadov cestovného ruchu. Predstavuje užitočný teoretický rámec pre pochopenie postojov miestnych obyvateľov k rozvoju cestovného ruchu (Pásková 2009). Medzi nimi a návštevníkmi totiž dochádza k sústavnej výmene zdrojov, k spoločenskej

interakcii. V priebehu vývoja destinácie sa forma a intenzita spoločenskej interakcie menia, preto je vhodné koncept kombinovať s konceptom vývoja životného cyklu.

TSV sa pokúsilo aplikovať niekoľko autorov. Cohen (1972) na základe vzťahu produktu cestovného ruchu a vzťahu k navštívenému miestu navrhol štyri typy návštevníka. Prvým je „drifter“, destinácia ho priťahuje v období jej vzniku, kedy je v podstate neznáma a infraštruktúra nie je ešte veľmi rozvinutá. Druhým typom je „objaviteľ“, cestu si organizuje sám, pohybuje sa mimo hlavných turistických trás a cieľov. Individuálny masový návštevník, ako ďalší typ, si cestu plánuje sám, neviaže sa na žiadnu skupinu, služby si ale čiastočne zabezpečuje prostredníctvom cestovnej kancelárie. Posledný typ predstavuje organizovaný masový návštevník, ktorý si jednoducho kúpi zájazd a cestu mu naplánuje touroperátor.

Typologizačná škála, ktorú navrhol Doxey (1975) má výrazný vzťah s vývojovými fázami životného cyklu destinácie. Je založená na vzťahu miestnych obyvateľov k návštevníkom destinácie a ich postoji k rozvoju cestovného ruchu ako takého. Prvá fáza je typická euforickým postojom, v druhej fáze prichádza apatia, nasleduje znechutenie v tretej fáze, v poslednej fáze dominuje antagonizmus, teda úplný negatívny postoj miestnych obyvateľov voči návštevníkom.

Koncept je kritizovaný za zamieňanie subjektívnych pocitov a objektívnych javov. Ďalej dochádza k zamieňaniu príčin a následkov v rade dopadov cestovného ruchu na jeho účastníkov. Problémom je často zredukovanie na jednoduchý koncept „návštevník - hosťiteľ“.

Teórii sociálnej výmeny sa venuje aj Veľký sociologický slovník (Maříková a kol. 1996). Poukazuje na výraznú paradigmu súčasnej sociológie, ktorá predpokladá, „že každé sociálne jednanie sa dá pochopiť a vysvetliť ako sociálna výmena“ (Maříková a kol. 1996, s. 1307). TSV považuje za najvýznamnejšiu súdobú sociologickú koncepciu. Definuje ju nasledovne:

Celá TSV spočíva na dvoch všeobecných teoretických predpokladoch:

1. V ľudskom správaní dominuje racionálny element, takže každý jednotlivý akt sociálneho správania sa dá rekonštruovať z hľadiska kalkulácie, ktorá spočíva v jeho základe. Pretože sociálne správanie je smerovaním k dosiahnutiu nejakej odmeny, zisku, výhody (nie nutne materiálnej), pravdepodobnosť správania sa dá odhadnúť či dokonca „vypočítať“ na základe vzorca: *jednanie (správanie) = hodnota x pravdepodobnosť*, kde hodnotou sa rozumie hodnota pripisovaná novej dosiahnutej odmene a pravdepodobnosťou potom pravdepodobnosť

dosiahnutia úspechu (získania odmeny). V rôznych teóriách sú odmeny či výhody pojmovo označované rôzne, napr. ako úžitok v ekonómii, výplata alebo spevňovanie v sociálnej psychológii a pod.

2. Proces sociálnej interakcie je trvalou výmenou odmien a trestov medzi indivíduami.

Kľúčový pojem TSV, totiž pojem výmeny, je definovaný ako situácia, v ktorej jednanie určitej osoby prináša odmeny alebo tresty druhej osobe v závislosti na spôsobe reakcie druhej osoby na jednanie osoby prvej. Je potrebné zdôrazniť dôležitosť dobrovoľnosti v akte výmeny (Maříková a kol. 1996). Autori ďalej uvádzajú, že TSV bola pôvodne podľa výkladu Homansa (1961) v klasickom spise *Social Behavior. Its Elementary Forms* (1961) veľmi jednoduchá, spočívala na 6 základných tvrdeniach:

1. téza o úspechu,
2. téza o podnete,
3. téza o hodnote,
4. téza o nasýtení,
5. téza o agresii - uznaní,
6. téza o racionalite.

Táto koncepcia bola kritizovaná za radikálny a vedomý redukcionizmus, psychologizmus a metodologický individualizmus. Autori považujú za pokrok v rozvoji TSV koncept homo oeconomicus Blaua (1964), ktorý vo svojom diele *Exchange and Power* reviduje nasledovne:

- ľudia obvykle nesmerujú k dosiahnutiu jediného cieľa pri súčasnom vylúčení všetkých ostatných,
- ľudia sú nekonzistentní vo svojich preferenciách,
- nikdy nemajú úplné informácie o alternatívach,
- nikdy nie sú proti sociálnym záväzkom, ktoré ich obmedzujú v dosahovaní alternatív.

Blau (1964) využíval pôvodne Homansovu (1961) ideu tzv. distributívnej spravodlivosti a snažil sa o konštrukciu modelov zložitých výmenných systémov. TSV neskôr prešla aj ďalšími inováciami, podľa autorov však vďaka svojej radikálnej metodológii i teoretickej jednostrannosti provokovala mnoho kritikov.

Ďalšia teória hovorí, že TSV predstavuje socio-psychologický a sociologický pohľad, ktorý vysvetľuje sociálnu výmenu a stabilitu ako proces dohodnutých výmen medzi jednotlivými stranami. TSV predpokladá, že všetky medziľudské vzťahy sú ovplyvnené subjektívnou analýzou nákladov a výnosov a porovnávaním rôznych alternatív (Social Exchange theory 2011). Z definície vyplýva, že ak vzťah, resp. výmena neprináša jednému zúčastnenému výhody, má tendenciu vzdať sa ho. Thibault a Kelley (1952) hovoria, že TSV „je teória založená na výmene nákladov a výnosov vyplývajúcich z danej situácie pre jednotlivca“ (Thibault, Kelley 1952, cit. v Honors: Communication Capstone 2001). Definícií TSV je viacero a čiastočne sa od seba líšia.

Vzhľadom na vyššie spomenuté dva všeobecné teoretické predpoklady TSV, je jej aplikácia v CR jednoznačná. Všetci aktéri zúčastňujúci sa cestovného ruchu totiž počítajú s nejakou formou zisku. Pri správnej „výmene“ vo vzťahoch dochádza k zisku na oboch stranách (kapitola 5.6).

2.1.2 Koncept životného cyklu destinácie

V momente, kedy sa lokalita stane destináciou cestovného ruchu, začne v nej dochádzať k zmenám. Tieto zmeny vyvolávajú domáci obyvatelia v záujme zatraktívnenia prostredia, či objektu, vyvolané sú však aj nepriamo návštevníkmi, ktorí vyslovia svoje očakávania od daného miesta. Na základe zmien, ktoré sa dejú v dlhšom časovom úseku destinácia akoby prechádzala určitými fázami vývoja.

Podľa Páskovej (2009) sa koncept zameriava na dynamiku celého destinačného prostredia, sleduje zmeny, ktoré v ňom primárne spôsobuje cestovný ruch. Model je vhodnou základňou pre aplikovaný výskum, ktorý sa zameriava na objasnenie príčin konkrétneho destinačného vývoja, pričom berie do úvahy pôsobenie rutinných civilizačných procesov. Trajektória životného cyklu destinácie sa dá vykresliť ako krivka, ktorá podchycuje vývoj hodnôt základných ukazovateľov vývoja potenciálu, stavu a efektov cestovného ruchu v destinácii. Ide predovšetkým o vývoj hodnoty únosnej kapacity územia pre rozvoj cestovného ruchu, objemu návštevnosti, segmentačnej štruktúry hlavne z hľadiska vzorca časopriestorového a spotrebného správania typického návštevníka, Defertovej funkcie, iritačného indexu, veľkosti príjmu z cestovného ruchu na obyvateľa, miery využitia bytovacej kapacity, počtu užívateľov na jednotku plochy, množstvo odpadu, úrovne hlučnosti, miery sezónnosti a postojov

miestnych obyvateľov k miestnemu rozvoju cestovného ruchu. Väčšina autorov popisuje, po vzore Butlera, životný cyklus destinácie (Príloha 1) so 6 fázami:

1. fáza objavenia (napr. Dubník, kap. 4.4),
2. fáza vtiahnutia,
3. fáza rozvoja,
4. fáza konsolidácie,
5. fáza stagnácie,
6. fáza poststagnácie - na základe predchádzajúceho vývoja môže prebehnúť v piatich variantoch: úpadok, pokles, stabilizácia, adaptácia a omladenie.

Teória životného cyklu destinácie je však často kritizovaná. Pásková (2003) ako najčastejšie problémy spojené s aplikáciou tohto konceptu uvádza napr. skepticizmus k použiteľnosti jediného univerzálne platného modelu, nízku mieru použiteľnosti, konceptuálnu limitáciu a predovšetkým obmedzenú aplikovateľnosť modelu životného cyklu produktu na destinácie CR, z dôvodu odlišnosti medzi destináciou CR a klasicky chápaným produktom, pre ktorý bol pôvodne tento model vytvorený (Pásková 2009). Otázne je do akej miery je tento model použiteľný v prípade TP. Tie sú jedinečnými a originálnymi dielami a snahou človeka je zachovať ich autentickosť. Táto snaha sa prejavuje v zachovaní funkcie daného objektu či zariadenia a v rámci CR je jej snahou informovať a poukázať na zmeny v technickom vývoji. Predpokladám, že destinácia CR, v ktorej hlavným lákadlom je TP neprechádza výraznými vývojovými fázami. Po vyhlásení lokality za TP, nasleduje jej propagácia a rozvoj. Vzhľadom na jej viac-menej náučný charakter, skôr v závislosti od druhu pamiatky, dá sa predpokladať sezónnosť v návštevnosti. Treba brať do úvahy, že návštevníci týchto destinácií sa obmieňajú a za obohatením si svojich vedomostí prichádzajú vždy noví.

2.2 Literatúra venovaná technickým pamiatkam všeobecne

Predkladaná diplomová práca sa venuje problematike technických pamiatok. K tejto téme prispelo niekoľko autorov, ich príspevky a publikácie som využila ako zdroj informácií.

Významnú publikáciu predstavujú študijné zvesti Pamiatková starostlivosť o ľudovú architektúru a technické pamiatky. Vhodným zdrojom informácií bol príspevok Mlynku (1983) Ochrana pamiatok výroby, techniky na Slovensku. Snaží sa

o definíciu pojmu a upozorňuje na hlavné nedostatky v rámci ochrany technických pamiatok na Slovensku. Príspevok obsahuje klasifikáciu technických pamiatok podľa ich charakteru. Jeho hlavným prínosom pre túto prácu je vymedzenie piatich pamiatkových hodnôt technického diela. Článkom Klasifikácia technických pamiatok prispela Šilingerová (1983). Jeho prínosom ocenila v kapitole 4.1 pri hodnotení jednotlivých klasifikácií. Druhý príspevok tejto autorky venuje pozornosť možnostiam využitia jednotlivých technických pamiatok. Hovorí, že: „V podstate sú možné tri spôsoby využitia a zachovania technických pamiatok“ (Šilingerová 1983, s. 61). Ide buď o ponechanie objektu v pôvodnom stave s novým funkčným využitím alebo o ponechanie v pôvodnom stave s iným funkčným využitím, ako najproblematickejšiu vidí autorka záchranu zariadení a objektov (Šilingerová 1983). Príspevok má popisný charakter.

Druhou publikáciou, nápomocnou pri písaní tejto práce, bol Zborník mestskej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave - Technické pamiatky Bratislavy. Technickým pamiatkam sa venuje Liptay (1985) v príspevku Koncepcia starostlivosti o technické pamiatky. Zaujímavým pre prácu je článok Ku klasifikácii technických pamiatok (Šášky 1985), kde autor upozorňuje na nedostatočné definície pojmu a technické pamiatky považuje za podskupinu stavebných pamiatok. Vo svojej práci sa snaží o presnejšie vymedzenie technických pamiatok a vytvorenie akejsi klasifikácie, no neprichádza s ničím novým. Hodnotným príspevkom je Starostlivosť o pamiatky vedy a techniky na Slovensku (Janota 1985), ako iní autori venuje sa aj Janota definícii pojmu. Prínosom pre kapitolu 4.1 bolo bola jeho kategorizácia. Uvádza tiež tri stupne funkčných kritérií, v ktorých sa prejavujú základné hľadiská i aspekty spoločenskej funkcie kultúrnych pamiatok, teda i pamiatok technických. Mlynka prispel článkom Technické pamiatky a ich výber do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok (Mlynka 1985). Príspevok je prínosom aj napriek tomu, že vznikol pred štvrtstoročím. Poskytuje ďalšiu variantu klasifikácie technických pamiatok a popisuje hodnoty technických diel. V publikácii je tiež príspevok Metodika a prax zápisu a evidencie technických pamiatok v ČSR, ktorá je už zastaralá a nemá význam pre túto prácu.

Pri písaní práce som využila aj rešerš novinových článkov (napr.: Šupšák 1980, Kunc 1985), pri ktorých ale netreba zabúdať na to, že sú väčšinou dielom laika. Hodnotnejšie boli články obsahujúce rozhovory s odborníkmi z oblasti pamiatkovej starostlivosti. Ďalším dôležitým faktom je, že táto literatúra je už takmer tridsať rokov stará. Dôvodom je takmer dvadsaťročná diera vo vedeckom výskume, kedy sa na TP

akosi zabudlo. Zhruba od polovice osemdesiatych rokov minulého storočia, do polovice prvého desaťročia 21. storočia sa o ne neprejavoval záujem. Aj napriek tomu je táto literatúra stále hodnotná. Jednotliví autori uvádzajú definície a klasifikácie, o ktoré je možné oprieť sa aj dnes a sú vhodným podkladom pre porovnanie prístupov k TP v minulosti a dnes. Záujem o túto problematiku v posledných rokoch opäť vzrastá čo súvisí s hodnotou týchto diel a zmenami v trendoch v CR.

2.3 Metodická literatúra

Pri písaní tejto práce som cenné a nápomocné informácie čerpala aj z metodologickej literatúry. Mnoho informácii som využila pri zhotovovaní dotazníka a terénnom výskume.

Dve základné orientácie výskumu, líšiac sa nie len svojim cieľom, ale aj spôsobom realizácie výskumu, predstavuje kvalitatívny a kvantitatívny výskum (Disman 2000). Snahou kvalitatívneho výskumu je predovšetkým porozumenie, prípadne vysvetlenie skúmaných javov (Hendl 2004). Autor uvádza, že: „V sociálnych vedách má aplikovaný výskum často za cieľ návrh opatrení, intervencií alebo programov, ktoré zlepšujú podmienky života ľudí“ (Hendl 2004, s. 39). Hendl (1999, 2004) ďalej hovorí o dvoch prístupoch k prípadovým štúdiám. Podľa prvého prístupu je potrebné sústrediť sa na jedinečnosť a komplexitu ohraničeného systému. S týmto nesúhlasí druhý prístup, ktorý hovorí o tom, že „umelo obmedzuje komplexnosť mnohých problémov, pretože podceňuje pôsobiace externé faktory - ekológiu prípadu“ (Hendl 1999, s. 51).

Kvantitatívny výskum je možný v prípade, že ide o relatívne jednoduché a do určitej miery známe javy. A to javy spravidla dostatočne presne popísané ako v štruktúre, tak v dynamike (Surynek, Komárková, Kašparová 2001). Doplnkom kvantitatívneho výskumu je výskum kvalitatívny. „Úlohou kvalitatívneho výskumu je odhaľovať neznáme skutočnosti o sociálnych a sociálne psychických javoch“ (Surynek, Komárková, Kašparová 2001, s. 26). Jednotlivé okruhy metód a techník kvantitatívneho a kvalitatívneho výskumu je zložité rozlíšiť, preto sa mnohé využívajú v oboch typoch výskumu. Corbinová (1999, s. 10) hovorí, že: „Kvalitatívny výskum je akýkoľvek výskum, ktorého výsledky sa nedosahujú pomocou štatistických procedúr alebo iných spôsobov kvantifikácie“.

Veľmi hodnotné informácie pre prípravu a realizáciu dotazníkového šetrenia a riadených rozhovorov (kapitola 5.6) poskytuje kniha Vybrané metódy sociologického výskumu (Pergler a kol. 1969). V knihe sú podrobne rozobrané klady a zápory metódy dotazníkového šetrenia a riadených rozhovorov a takisto popísané postupy oboch metód. Autor pre názornosť uvádza praktické príklady. „Riadený rozhovor je taký typ interview, pri ktorom sú záväzne určené otázky, ale aj ich formulácia, ich poradie a je určená i rada prvkov pýtajúceho sa správania v priebehu rozhovoru“ (Pergler a kol. 1969, s. 228). Veľmi často sa k výskumu používa pološtandardizovaný rozhovor, kde pýtajúci sa môže klásť doplňujúce otázky k pevne stanoveným otázkam. Vo svojej práci som použila dotazníkovú metódu a riadené rozhovory.

2.4 Terminológia, definovanie pojmov

Pred zahájením ďalších kapitol je dôležité vysvetliť základné, kľúčové pojmy, ktoré súvisia s problematikou predkladanej práce. Ide o pojmy spojené s cestovným ruchom, pamiatkami a regionálnym rozvojom. Pre potrebnú charakteristiku pojmov boli použité predovšetkým zákonné vymedzenia (Zákon č. 49/2002 Z.z., pre SR a Zákon č. 20/1987 Sb. Pre ČR), slúžiace aj pre porovnanie a Výkladový slovník od Páskovej a Zelenku (2002), ale aj ďalšie publikácie.

Pásková a Zelenka (2002) *cestovný ruch* definujú ako komplexný spoločenský jav, súhrn aktivít účastníkov cestovného ruchu, súhrn procesov budovania a prevádzkovania zariadení so službami pre účastníkov cestovného ruchu vrátane súhrnu aktivít osôb, ktoré tieto služby ponúkajú a zaisťujú, aktivít spojených s využívaním, rozvojom a ochranou zdrojov pre cestovný ruch, súhrn politických a verejne - správnych aktivít.

Montánny cestovný ruch patrí medzi mladšie formy CR, vznikol začiatkom 20. storočia kedy dochádzalo k uzatváraniu baní. Pri tejto forme CR je motiváciou pre návštevu baníckej oblasti možnosť zoznámenia sa so zaujímavými technickými a historickými zariadeniami pre ťažbu (Pásková, Zelenka 2002)

Atraktivita cestovného ruchu - zaujímavá súčasť prírody a prírodné podmienky, športový, kultúrny alebo spoločenský objekt, kultúrna, športová, spoločenská alebo iná udalosť priťahujúca účastníkov cestovného ruchu. Delia sa na prírodné a spoločenské, na hmotné a nehmotné, na atraktivity medzinárodného, národného a miestneho

významu, na atraktivity s potenciálom nižšieho radu a atraktivity s potenciálom vyššieho radu (Pásková, Zelenka 2002).

Jedným z najdôležitejších pojmov súvisiacich s témou tejto práce je pojem *pamiatka*. Je to hmotný alebo nehmotný objekt alebo jav spojený s minulosťou Zeme, prírody alebo ľudstva. Pamiatky sa dajú deliť na *kultúrne pamiatky* (historické, technické, archeologické, architektonické, duchovné dedičstvo) a *prírodné pamiatky* (Pásková, Zelenka 2002).

Definíciu tohto pojmu uvádzajú aj ďalší autori. Podľa Šáškyho (1985) je *pamiatka* hmotný historický dokument, ktorý musí mať svoju pôvodnú formu alebo kultúrnu vrstvu, ktorá pôvodnú vrstvu prekrýva.

Ďalším pojmom spájaným s predkladanou problematikou je *kultúrna pamiatka*. V tomto prípade použijeme zákonné vymedzenie na Slovensku a v Česku.

Kultúrna pamiatka podľa tohto zákona je hnutelná vec alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku. Ak ide o archeologický nález, kultúrnou pamiatkou môže byť aj neodkrytá hnutelná vec alebo neodkrytá nehnuteľná vec, zistená metódami a technikami archeologického výskumu (Zákon č. 49/2002 Z.z.).

Český Zákon o štátnej pamiatkovej starostlivosti definuje *kultúrne pamiatky* ako nehnuteľné a hnutelné veci, prípadne ich súbory,

1. ktoré sú významnými dokladmi historického vývoja, životného spôsobu a prostredia spoločnosti od najstarších dôb do súčasnosti, ako prejavy tvorivých schopností a práce človeka z najrôznejších oborov ľudskej činnosti, pre ich hodnoty revolučné, historické, umelecké, vedecké a technické,
2. ktoré majú priamy vzťah k významným osobnostiam a historickým udalostiam. (Zákon č. 20/1987 Sb.)

Zákonné vymedzenie je v oboch štátoch podobné, avšak definícia podľa slovenského zákona je príliš všeobecná, naopak české zákonné vymedzenie je viac špecifikované, podľa môjho názoru presnejšie.

V súvislosti s ochranou pamiatok hovorí ďalej zákon o pamiatkovom fonde. *Pamiatkový fond* je súbor hnutelných vecí a nehnuteľných vecí vyhlásených podľa tohto zákona za národné kultúrne pamiatky (ďalej len „kultúrna pamiatka“), pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny (Zákon č. 49/2002 Z.z.). Súčasťou tohto fondu sú aj technické pamiatky. Pojem je

presne definovaný len v slovenskom pamiatkovom zákone, český zákon konkrétne tento pojem nedefinuje.

V súvislosti s potrebou ochrany a obnovy pamiatok, zakotvanej aj v zákone, je potrebné ozrejmiť si aj nasledujúce pojmy:

Ochrana pamiatkového fondu je súhrn činností a opatrení zameraných na identifikáciu, výskum, evidenciu, zachovanie, obnovu, reštaurovanie, využívanie a prezentáciu kultúrnych pamiatok a pamiatkových území (Zákon č. 49/2002 Z.z.).

Obnova kultúrnej pamiatky (ďalej len „obnova“) podľa tohto zákona je súbor špecializovaných odborných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia a rekonštrukcia kultúrnej pamiatky alebo jej časti (Zákon č. 49/2002 Z.z.).

Technické pamiatky sa vyskytujú v rôznych podobách a v rôzne zachovalom stave. V súčasnosti sa v súvislosti s nimi spomína pojem brownfields. Ten predstavuje pojem, ktorý takisto nie je presne vymedzený, jeho definícii sa venuje viacero autorov, je však pre túto prácu potrebné priblížiť jeho význam.

Brownfields sú nevyužívané územia, ktoré už neslúžia svojmu pôvodnému účelu často v dôsledku reštrukturalizácie hospodárstva (Pásková, Zelenka 2002).

Brownfields sú pozemky a budovy v urbanizovanom prostredí, ktoré stratili svoje pôvodné využitie alebo sú podvyužitú (Folwarczná 2008).

S vyššie predstaveným konceptom dedičstva (kapitola 2.1) sa spája aj pojem *kultúrnohistorický potenciál*, ten v sebe skrýva predpoklad určitej využiteľnosti, možnosti pravidelného, občasného alebo nepretržitého využívania a je preto pojmom relatívne užším než pojem kultúrne dedičstvo (Heřmanová, Chromý 2009).

V minulosti patrili k Solivaru kúpele (kapitola 5.4), slúžiace najmä na regeneráciu pracovníkov fabriky, využívali sa liečivé účinky slanej vody - soľanky. Pokladám preto za vhodné predstaviť nasledujúce pojmy:

Kúpele predstavujú komplex ubytovacích, stravovacích, rehabilitačných, športových a liečebných zariadení, využívajúci prírodné liečebné zdroje, bahno a liečebné procedúry pre dosiahnutie liečebného účinku na klientov (Pásková, Zelenka 2002).

Liečebné zariadenie poskytuje liečebnú starostlivosť vrátane ubytovania, napr. kúpele, horské sanatóriá, termálne kúpele a podobne (Pásková, Zelenka 2002).

Prírodné liečebné zdroje - prirodzene sa vyskytujúce priaznivé klimatické podmienky, minerálne vody, plyny, peloidy, vysoká nadmorská výška, jaskyne a ďalšie prírodné zdroje, ktoré priaznivo pôsobia na ľudské zdravie (Pásková, Zelenka 2002).

2.4.1 Definícia pojmu technická pamiatka v poňatí viacerých autorov

Kľúčovým pojmom predkladanej práce je *technická pamiatka*. Definovať tento pojem nie je jednoduché. Problémom je hneď viacero. Je to napr. rozdielne poňatie tohto pojmu jednotlivými autormi, rozdielne technickú pamiatku vnímajú inžinieri, architekti, geografi, či pamiatkari, úplne odlišne ju vníma laik. Náhľad na tieto pamiatky sa mení takisto s časom. Ináč boli vnímané kedysi, ináč dnes. Z toho dôvodu považuje za dôležité predstaviť si niekoľko definícií tohto pojmu.

Za *technickú pamiatku* možno považovať len budovu alebo objekt výrobného či nevýrobného charakteru, ktorý je dochovaný. To znamená - s celým vnútorným zariadením (Babiak 1982). Táto definícia by sa dnes už dala označiť za zastaralú. Kritérium úplného dochovania dnes nie je nutné.

Ďalší autor uvádza vo svojich dielach dve rôzne definície:

O *technickej pamiatke* môžeme hovoriť len vtedy, ak technická hodnota prevažuje nad ostatnými hodnotami a kritériami, teda kde technická vybavenosť je rozhodujúcim faktorom funkčného využitia či existencie daného objektu (Mlynka 1983). Definícia zdôrazňuje technické kritérium.

Technické pamiatky sa vo všeobecnosti definujú ako tie predmety alebo objekty, ktoré vznikli následkom ľudskej činnosti, zameranej na prispôsobenie prírody potrebám človeka, a ktoré dokumentujú túto činnosť priebehom dejín (Mlynka 1985). Táto definícia je výstižnejšia a vhodnejšia. Nie je tak striktná ako definícia predošlá.

Pojem vo svojej práci definoval i Kopšo (1992). *Technické pamiatky* reprezentujú jedinečné diela našich predkov, ktoré sú atraktívne pre cestovný ruch (Kopšo a kol. 1992). V súčasnosti však už vieme, že technickou pamiatkou môžeme označiť i objekt či zariadenie, viac-menej nové, plne funkčné, z toho dôvodu považujem túto definíciu za zastaranú.

Definície súčasných autorov zastupujú nasledujúce dve:

Technická pamiatka - stavba, technické zariadenie alebo technické riešenie už nevyužívané, zaujímavé svojim prevedením, umiestnením, zachovalosťou, slohom (Pásková, Zelenka 2002). Za nedostatok definície považujem opäť podmienku

nefunkčnosti objektu. Príkladom súčasnej funkčnej technickej pamiatky na Slovensku je Areál snov Štrbské Pleso.

Technické pamiatky - Najvšeobecnejšie vzaté rozumieme týmito pamiatkami také ľudské diela, ktoré dokladajú vývoj techniky, vedy a výroby v histórii spoločnosti (ich rozmanitých základných foriem a využití v rôznych oblastiach spoločenského života a v rôznych spoločensko-historických podmienkach) a ich kultúrna hodnota je takého stupňa, že je v záujme spoločnosti ich trvalé uchovanie (Mazáč 2003, cit. v Folwarczná 2008).

Za najvýstižnejšiu a pre túto prácu použiteľnú pokladám poslednú definíciu pojmu technická pamiatka podľa Mazáča (2003). Táto definícia zahŕňa všetky podmienky, ktoré dnes technická pamiatka spĺňa.

2.5 Práce týkajúce sa Solivaru

Súčasťou tejto diplomovej práce je prípadová štúdia venujúca sa súboru technických pamiatok v Solivare pri Prešove. Objekty slúžiace na ťažbu a výrobu soli v tejto lokalite stoja už niekoľko storočí. Patria medzi najvýznamnejšie technické pamiatky na Slovensku a sú európskymi unikátmi.

O histórii ťažby soli písali viacerí autori. V časopise Svět o histórii Solivaru písal v polke minulého storočia napríklad Kvas (1956). Butkovič (1962) svojim príspevkom Z dejín soľnej Bane obohatil Materiály zo IV. zjazdu slovenských historikov v Košiciach. Publikácie oboch autorov poskytli popis historických udalostí v Solivare. V roku 1966 správu o Solivare vydáva Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany pre MNV v Solivare. Hodnotí vtedajší stav a využitie objektov. Do časopisu Geologický prieskum prispel Polák (1971) stručným historickým prehľadom vývoja ťažby soli a geologického prieskumu v Solivare. Publikácia bola bohatšia o popis geologických pomerov a odhadovanej veľkosti ložísk suroviny. Neskôršie o histórii dobývania soli v Solivare písal opäť Butkovič (1970), bol autorom reportáže pre časopis Výživa a zdravie. Nie nadarmo sa hovorí „soľ nad zlato“. Opísal históriu ťažby soli, prínosom bolo zameranie sa na liečivé účinky a históriu kúpeľov v Solivare s využitím slaného prameňa - soľanky. Tento autor, roku 1978, vydal publikáciu s názvom Dejiny ťažby soli v Solivare (Butkovič 1978). Dielo pokladám za jedno z najhodnotnejších. Solivaru sa venuje komplexne, nie len po stránke historickej,

ale po stránke odbornej. Predstavuje históriu a vývoj obce, jej pôvodný názov a jeho obmeny až do súčasnosti, majetkové pomery od časov predfeudálnych, objavenie soli a počiatky ťažby. Dielo je ďalej rozdelené do troch kapitol na základe významných období. V jednotlivých kapitolách sa venuje popisu historických udalostí, ale aj využívaným technológiám, či hospodárskym výsledkom. Pozornosť venuje aj problémom sociálneho postavenia baníkov a ich triednemu boju a účasti v politických zápasoch. Zdôvodňuje takisto vznik Nového solivaru a postupný presun výroby zo Solivaru do Prešova. Dielo je zrejme najviac citované a väčšina autorov zaoberajúcich sa problematikou Solivaru sa oň opiera. Pre diplomovú prácu je najprínosnejšie. Šupšák (1980) píše o začiatkoch ťažby a spracovaní soli, o súčasnosti a perspektíve závodu Nový solivar v Prešove, má len popisný, informatívny charakter. Vtedajšej situácii sa venoval aj Kunc (1985) v príspevku Dejiny a súčasnosť ťažby soli v Solivare. Tesne pred nešťastným požiarom v sklade soli v Solivare písal o dobývaní a spracovaní soli v závode Rudné bane Solivary Prešov, ako o jedinom výrobcovi soli v republike, Konček (1986). Obe diela majú opäť len popisný charakter.

Ďalšia skupina autorov venuje svoju pozornosť solivarským kúpeľom. V roku 1986 bol v Balneologickom spravodaji uvedený príspevok Selína (1986), venujúci sa predovšetkým popisu liečivých účinkov soľanky a možnostiam jej využitia. Juhás (1991) sa k tejto problematike vyjadruje v období po revolúcii. V príspevku Zabudnuté bohatstvo „Atén nad Torysou“ (Juhás 1991), písal o využití soľanky na liečebné účely v minulosti. Jeho snahou bolo upozorniť na zabudnuté a vtedy nevyužitú „bohatstvo“ lokality a navrhnúť možnosti ako z nej vytážiť to dobré aj v budúcnosti.

Na začiatku osemdesiatych rokov minulého storočia sa čoraz častejšie hovorilo o potrebe obnovy NKP Solivar. Kosová a Gojdič (1981) prispeli článkom Solivar - problémy obnovy areálu národnej kultúrnej pamiatky. Okrem stručného opisu historického vývoja a vtedajšieho stavu objektov bola prínosom publikácia vlastnej štúdie na využitie areálu Solivar. Ďalšou autorkou návrhu na využitie pre muzeálne, kultúrno-spoločenské a rekreačné účely bola Václavková (1981). Príspevky boli podnetné, žiaľ k ich realizácii nedošlo. K téme národnej kultúrnej pamiatky svojim vyjadrením prispel aj Sásik (1981), písal o Solivare ako o kultúrno-historickej pamiatke. Ide však len o zhrnutie historických udalostí. Autorom informatívneho príspevku Technické pamiatky Solivaru zachránime je Socha (1985), ktorý popisuje komplex solivaru a prípravy na jeho rekonštrukciu.

Koncom osemdesiatych rokov vznikol prvý projekt na obnovu NKP Solivar. Bol prínosom z hľadiska odborného. Obsahuje podrobnú štúdiu technického stavu jednotlivých objektov, možnosti ich využitia. V roku 1988 sa v Magazíne Východoslovenských novín k Solivaru ako pamiatke vyjadrili Butkovič a Chílová (1988) v príspevku nazvanom Povinnosť nás všetkých. Nad novým zákonom o štátnej pamiatkovej ochrane (Butkovič, Chílová 1988). Ponúkajú jednoduchý popis objektov, ktoré považujú za vzácne a upozorňujú na náročnosť ich obnovy. O rok neskôr, Ižarik (1989) píše informatívnu správu o vzniknutom a zverejnenom projekte na obnovu skladu soli, čakalo sa na začatie rekonštrukčných prác. Žiaľ, politické dianie a štátne zmeny zapríčinili, že s prácami sa nezačalo, projekt sa svojej realizácie nedočkal. Svoj nesúhlas so situáciou vyjadrila Kozlová (1990) v príspevku pre Prešovský večerník, s názvom „Niekoľko by malo tlačiť svedomie. Trpký osud národnej kultúrnej pamiatky“.

Jednou z najnovších publikácií na tému Solivar je dielo Duchoňa (2007), Potulky po Soľnej Bani. Publikácia pojednáva o histórii lokality tak trochu nadnesene. Podáva skôr zjednodušený výklad histórie ťažby soli pre bežného návštevníka, nie je odbornou publikáciou. Čerpá predovšetkým z diela Butkoviča (1978).

3 Metodika

Vo svojej diplomovej práci používam viacero metodických postupov. V prvom rade je to štúdium dostupnej literatúry a čerpanie z jednotlivých informačných zdrojov. Druhou, nemenej dôležitou metódou je dotazníkový prieskum. Oba metodické postupy boli ďalej doplnené vlastným terénnym šetrením v sledovaných lokalitách a informáciami z riadených rozhovorov s osobami zainteresovanými v problematike technických pamiatok a kľúčovými predstaviteľmi dotknutých inštitúcií. Roztriedené a spracované dáta sú vizualizované prostredníctvom výstupov v podobe grafov (kapitola 5.6) a máp (kapitola 4.4), ktoré sú následne interpretované. Nosná časť práce sa zameriava na charakteristiku a hodnotenie stavu technických pamiatok na Slovensku vo všeobecnosti, detailnejšie je následné zameranie sa na súbor technických pamiatok Solivar pri Prešove.

3.1 Zdroje informácií

Prvým krokom potrebným pre spracovanie diplomovej práce bolo preštudovanie dostupnej odbornej literatúry. Potom nasledovali kroky smerujúce k získaniu informácií z literárnych podkladov, tie sa zaoberali témami cestovný ruch a rekreácia, pamiatky a technické pamiatky, ďalej témami kultúrna krajina ako dedičstvo a brownfields, významnú časť použitej literatúry predstavovala literatúra zaoberajúca sa sledovaným územím. Veľmi dôležitým bolo štúdium literatúry zaoberajúce sa metodológiou výskumu, tvorbou dotazníkov. Pre oboznámenie sa s kvantitatívnym a kvalitatívnym výskumom bolo prínosné dielo Dismana (2000). Kvantitatívnemu výskumu sa ďalej podrobne venoval Hendl (1999, 2004). Tento autor tiež píše o prípadových štúdiách a prístupoch k nim. Doplnkom kvantitatívneho výskumu je výskum kvalitatívny. Poznatky o kvalitatívnom výskumu poskytla publikácia od Suryňka, Komárkovej a Kašparovej (2001). Pergler a kol. (1969) poskytuje hodnotný zdroj informácií potrebných pre vymedzenie výskumných otázok, správnu formuláciu hypotéz a realizáciu a vyhodnotenie dotazníkového šetrenia.

Okrem literárnych zdrojov som v nemalom počte využívala rôzne propagačné materiály a propagačné brožúry vybraných lokalít technických pamiatok, ako vynikajúci zdroj poslúžili predovšetkým internetové stránky (napr. www.muzeum.sk, www.skrz.sk,

www.slovakia.travel.sk, www.pamiatky.sk, www.slovakiasite.com, www.pis.sk). Podstatné pre vyhotovenie práce bolo štúdium prvého projektu pre obnovu a rozvoj národnej kultúrnej pamiatky Solivar s názvom Solivar - Národná kultúrna pamiatka (Valovič 1989).

V prvom rade bolo dôležité zhromaždiť potrebnú literatúru. Tu som sa stretla s prvými problémami. Literatúry na tému technické pamiatky nie je príliš veľa. Druhým problémom je fakt, že táto literatúra je staršieho vydania. Problematike sa viacerí autori výraznejšie venovali v rokoch sedemdesiatych, napr. Butkovič (1978), Kvitkovič (1971) alebo Očovský (1972) a v rokoch osemdesiatych predovšetkým Mlynka (1983, 1985), Šášky (1985) a Šilingerová (1983) (kapitola 2.2). Od rokov deväťdesiatych dochádza k určitému zlomu. Knižných publikácií je minimum. Na danú tému sa však konalo niekoľko konferencií, z ktorých existujú správy.

Ďalší z problémov, s ktorým som sa stretala pri vypracovaní práce bola neexistencia štatistík návštevností lokalít. Tieto štatistiky neeviduje štatistický úrad, ani samotné Technické múzeum. Určitý obraz o návštevnosti TP v Solivare som si spravila vďaka riadeným rozhovorom so správcom objektov pánom Marekom Duchoňom. Pri snahe naštudovať si aktuálny rozvojový projekt pre obnovu budovy skladov soli v Solivare som bojovala s neochotou kompetentných komunikovať.

3.2 Metódy vlastného šetrenia

Pre dôkladné oboznámenie sa s prostredím a súčasným stavom technických pamiatok som uskutočnila terénne šetrenie. Zdrojom potrebných informácií v záujmovom území boli vykonané osobné rozhovory s predstaviteľmi mesta a pracovníkmi technického múzea a dotazníkové šetrenie. Podľa Haguea (2003) existujú tri typy dotazníkov, ktoré vyplývajú z troch typov situácií, ktoré pri tomto šetrení nastávajú. Na základe tohto delenia som pre šetrenie, pre účely mojej diplomovej práce, zostavila tzv. pološtruktúrovaný dotazník. Najcennejší rozhovor bol vykonaný dňa 29. 4. 2011 so správcom NKP Solivar Marekom Duchoňom (kapitola 5.5). Pre porovnanie minulého a súčasného stavu objektov som využila fotografie. Fotografie znázorňujúce objekty z čias minulých sú prevažne zo súkromnej zbierky, súčasný stav som dokumentovala ja osobne.

3.2.1 Výber lokality a respondentov

Dotazníkové šetrenie je určené pre obyvateľov a poslancov žijúcich v meste Prešov a v mestskej časti Solivar. Výber lokality pre prípadovú štúdiu vychádzal zo svetovej jedinečnosti spôsobu ťažby a výroby soli v Solivare. Predpokladám, že táto skutočne čiastočne ovplyvní názor obyvateľov danej oblasti na technické pamiatky.

Všetci opýtaní, ktorí sa na dotazníkovom šetrení zúčastnili sú trvalými obyvateľmi mesta Prešov, časť z nich býva priamo v časti Solivar. Respondenti sú v Prešove trvalo zamestnaní, sú to poslanci mesta a vybraní učitelia základných a stredných škôl, ich vek je teda vyšší ako osemnásť rokov. Výber týchto kritérií bol zámerný a samozrejme spolu súvisia. Dôvodom výberu poslancov ako respondentov je ich prehľad o dianí v meste a ich možnosť rozhodovať o ďalšom smerovaní. Učitelia sú zas tí, ktorí denne pracujú s mladými ľuďmi, odovzdávajú im mnoho informácií, poskytujú vzdelanie. Majú možnosť ovplyvniť ich názory a správanie sa. Prioritou pre získanie seriózných názorov a informácií bolo dosiahnuté určité vzdelanie, všeobecné povedomie o pamiatkach a znalosť lokality vybranej pre prípadovú štúdiu.

Dotazníkovým šetrením sa má zistiť povedomie o technických pamiatkach vo všeobecnosti a tiež názor obyvateľov na budúce využitie súboru technických pamiatok Solivar. Pri hodnotení šetrenia treba brať do úvahy fakt, že výsledky sú závislé na subjektívnych názoroch respondentov, ktoré ovplyvňujú aj ich záujmy a tiež na pocitoch respondentov.

Pred zahájením samotného výskumu bol vykonaný predvýskum u troch vybraných osôb. Ten odhalil niekoľko nedostatočných formulácií a menších nezrovnalostí. Vďaka tomu boli chyby pred samotným výskumom opravené.

3.2.2 Štruktúra dotazníku

Pri tvorbe otázok do dotazníka, pri jeho zostavovaní, som vychádzala z mnou stanovených cieľov. Formulácia bola stanovená tak, aby odpovede napomohli k zisteniu cieľov. Dotazník (Príloha č. 3) je anonymný a je zložený z troch častí, z dvoch hlavných a tretej doplňujúcej. Prvá časť, všeobecná, zisťuje akú majú respondenti predstavu o technických pamiatkach, čo si pod týmto slovným spojením predstavujú a aké príklady týchto pamiatok poznajú vo svete, na Slovensku a vo svojom najbližšom okolí. Nasledujúce dve otázky zisťujú názor opýtaných na úroveň starostlivosti o technické

pamiatky a porovnanie tejto starostlivosti v porovnaní s inými pamiatkami, či už historickými, kultúrnymi, atď. Ďalšia časť dotazníku je smerovaná na názory týkajúce sa súboru technických pamiatok v Solivare. Otázky sa týkajú problematiky súčasného a budúceho využitia objektov, financovania ich rekonštrukcie a majetkových pomerov. Posledná časť dotazníku je identifikačná, zisťuje socio-demografické charakteristiky respondentov, ich pohlavie, zaradenie do vekovej skupiny (tie boli štyri, □ 25, 25 - 39, 40 - 60 a 60 □ rokov), dosiahnuté vzdelanie (základné, stredoškolské alebo vysokoškolské). Nápomocná je tiež posledná otázka, ktorá zisťuje, v ktorej časti mesta opýtaný býva.

Podobu kvalitatívneho šetrenia majú otvorené otázky. Ich zmyslom je zistiť vlastné názory respondentov a faktory ktoré ich ovplyvňujú. Vďaka týmto odpovediam je možné vytvoriť si čiastočný obraz o názore ľudí na stav a využitie technických pamiatok v súčasnosti a smerovanie ich prípadného využitia v budúcnosti.

Dotazník určený obyvateľom mesta Prešov, spolu so socio-demografickou charakteristikou obsahuje dvanásť otázok. Neobsahuje konkrétne otázky týkajúce sa projektov na obnovu a rozvoj Solivaru. Dotazník je súčasťou príloh diplomovej práce ako Príloha č. 3.

3.3.3 Priebeh a hodnotenie dotazníkového šetrenia

Dotazníkové šetrenie bolo vykonané v januári 2011. Ako je vyššie uvedené cieľovými skupinami boli poslanci a učitelia škôl v meste Prešov. Vzhľadom na výrazný rozdiel v celkovom počte poslancov a počte učiteľov v meste, boli oslovení všetci poslanci, mesto Prešov ich zastupuje 30. Pre veľký počet učiteľov v meste bola oslovená len časť z nich, v presnom počte 100. Vzhľadom na počet oslovených, ide skôr o akúsi „sondu“. Keďže nie je možné osloviť všetkých učiteľov, bolo mojim cieľom urobiť si približný prehľad o názoroch. Rozdávanie dotazníkov medzi respondentov bolo teda cielené. Celková návratnosť dotazníkov bola 63 %, čo je spôsobené predovšetkým nízkou návratnosťou dotazníkov od poslancov mesta, ktorá dosiahla len 20 %, návratnosť u učiteľov bola 78 %. Pri následnom rozbere dotazníkov som zistila, že nie všetky sú vyplnené správne, niektoré boli vyplnené len čiastočne. Časť obyvateľov o danú problematiku vôbec neprejavilo záujem. Veľmi malá ochota komunikovať a vyplniť dotazník bola u poslancov. Títo respondenti podľa mňa nepochopili môj záujem a zmysel tohto šetrenia. Získané dotazníky som po rozbere vyhodnotila, pre

zhotovenie grafov v kapitole 5.6 som použila program Microsoft Office Excel 2003. Pri uzavretých otázkach som vypočítala relatívne zastúpenie odpovedí v jednotlivých kategóriách, výsledky som znázornila v grafoch. Oveľa komplikovanejšie bolo vyhodnotenie otvorených otázok, dôvodom bola rôznorodosť odpovedí. Odpovede som sa snažila zoskupiť na základe určitých podobností, vyhľadávaním kľúčových slov. Ide o tzv. kódovanie. Šetrenie mi pomohlo vytvoriť si obraz o názore obyvateľov na danú problematiku.

4 TECHNICKÉ PAMIAVKY NA SLOVENSKU

V posledných rokoch dochádza k zmenám v dovolenkových trendov a v súvislosti s tým rovnako aj v trendoch CR. Počet dovolenkových dní sa skracuje, reakciou na to je zmena preferencií pri výbere pobytu. Chodiť na dovolenku často a vždy na iné miesta si dovoľí len málokto. Do popredia sa dostávajú dovolenky so zámerom poznania, skracuje sa i počet prenocovaní na jednom mieste. Jedným z významných prvkov v ponuke CR, a to ako domáceho, tak i aktívneho zahraničného, sú kultúrne a historické pamiatky Slovenska, ktoré zahŕňajú aj technické pamiatky. Takýto potenciál pre cestovný ruch predstavuje aj baníctvo. História ťažby nerastných surovín na území Slovenska je známa z počiatkov historických čias, v niektorých prípadoch aj z predhistorického obdobia (Nová stratégia rozvoja 2005). V súvislosti s technickými pamiatkami treba podotknúť, že ich významnú časť tvoria pamiatky industriálne. Záujem o ne ako o dedičstvo nie tak dávnej industriálnej revolúcie sa dnes zvyšuje. Industriálne dedičstvo má spoločenskú hodnotu, pretože je súčasťou dokumentácie života obyčajných ľudí a ako také poskytuje významný pocit identity. V rámci vedy a techniky má historickú hodnotu. Môže mať aj výrazné estetické hodnoty vďaka kvalite celkového návrhu, architektúry a jej formy (Charta industriálneho dedičstva 2007). V prvej polovici osemdesiatych rokov minulého storočia sa začal prejavovať útlm záujmu štátnej pamiatkovej starostlivosti o technické a industriálne pamiatky, ktorý pretrval až do roku 2005. V roku 2006 sa v dôsledku existujúceho vývoja začína prejavovať nový záujem v pamiatkovej sfére o kultúrne hodnoty v industriálnom dedičstve. Začiatky evidenčných výskumov technických pamiatok sa na Slovensku datujú od roku 2009, pričom v Česku už od roku 1996 (Industriálne dedičstvo II. 2011). V roku 2010 bol mestský kultúrno-poznávací CR vyhlásený za jednu z ťažiskových foriem CR (Postavenie CR v SR 2010). Obnova TP je súčasťou niektorých projektov Európskej únie. V správe Ministerstva pre miestny rozvoj ČR je uvedený graf „Rekonštruované pamiatkové objekty podľa kategorizácie“ (Príloha 4), kde je pri každej kategórii pamiatok uvedený počet projektov na obnovu. Obnove TP sa venuje 10 projektov, čo je viac ako projektov na obnovu hradov, verejných priestranstiev či parkov. Aj tu sa teda prejavuje zvýšený záujem o TP (Aktivity v oblasti CR 2011).

Kľúčovým pojmom tejto práce je pojem technická pamiatka. Problematike vymedzenia pojmu a jeho rôzneho poňatia jednotlivými autormi som sa venovala

v kapitole 2.3.1. Vo svojej práci sa prikláňam k definícii Mazáča (2003), podľa ktorého sú technické pamiatky také diela, ktoré dokladajú vývoj techniky, vedy a výroby v histórii spoločnosti (ich rozmanitých základných foriem a využití v rôznych oblastiach spoločenského života a v rôznych spoločensko-historických podmienkach) a ich kultúrna hodnota je takého stupňa, že je v záujme spoločnosti ich trvalé uchovanie (Mazáč 2003, cit. v Folwarczna 2008).

4.1 Vývoj postoja k technickým pamiatkam na Slovensku

Technické pamiatky na Slovensku sú v prevažnej miere úzko späté s rozvojom baníctva, hutníctva, lesného a vodného hospodárstva (Kopšo a kol., 1992), sú reprezentované jedinečnými dielami či už našich predkov alebo aj súčasných tvorcov. Slúžia svojmu pôvodnému účelu alebo sú nefunkčné, no veľmi atraktívne pre cestovný ruch.

Babiak (1982) považoval za technické pamiatky len plne dochované objekty alebo budovy, s celým vnútorným zariadením. Zároveň upozorňuje na nástup technickej revolúcie v 19. storočí a skracujúcu sa životnosť strojov. To videl ako problém pri rozhodnutí či je dielo pamiatkou architektonickou, či technickou. „Mosty, banské diela, vysoké pece, mlyny, hámre, vyhne, hate sú v zásade relatívne bez problémov v tejto kategórii“ (Babiak 1982, s. 6). Problémy s klasifikáciou spôsobili, že v tej dobe nebolo možné zistiť reálny počet technických pamiatok pretože niektoré z nich boli začlenené do iných kategórií. Bezproblémové bolo len vymedzenie ľudových výrobní a banských diel. Autor bol presvedčený, že technických pamiatok ubúda, hlavným dôvodom podľa neho nebola ich fyzická likvidácia, ale okolnosť, že sa stávali pamiatkami architektúry, čo pre laika nemá žiaden význam. Bol to práve Babiak (1982), kto v osemdesiatych rokoch výrazne podporoval myšlienku spolupráce múzejníkov a ministerstva školstva, ktorí mali vypracovať systém náučných chodníkov, ktoré by dokumentovali vývoj techniky.

Mlynka (1983) hovorí o nedostatočnej teoretickej rozpracovanosti ako o hlavnom nedostatku, ktorý brzdí rozvoj disciplíny a účinnú ochranu technických pamiatok. „Funkčná a odborová rôznorodosť technických diel a výrobných objektov, ktoré dokumentujú vývoj rozličných technických odborov a výrobných technológií, vyžaduje toľko špeciálnych znalostí z rozličných technických disciplín a ďalších spoločenskovedných odborov, že ich žiadna odborná profesia sama nemôže nikdy

súhrne obsiahnut“ (Mlynka 1983, s. 25). Autor upozorňuje na to, že problematika klasifikácie a ochrany TP má interdisciplinárny charakter, vyžaduje spoluprácu viacerých odborníkov a inštitúcií. Tento názor považujem za prínosný.

Možnostiam využitia TP sa venovala Šilingerová (1983). Podľa jej názoru je ponechanie objektu v pôvodnom stave s novým funkčným využitím najúčinnější spôsob ako zachovať TP v plnohodnotnom stave. Ako príklad takejto formy využitia TP uvádza Solivar. Druhou možnosťou využitia TP je ponechanie v pôvodnom stave s iným funkčným využitím. Sú to napr. banské diela, ktoré majú na Slovensku najväčšiu tradíciu najmä v okolí Banskej Štiavnice. Najproblematickejšia je záchrana a teda aj využitie objektov priemyselnej výroby. Problémom je vyššie spomenutá obmena techniky, jej dočasná životnosť. Autorka upozorňuje na fakt, že kritérium pamiatkovej hodnoty daného objektu je len jedným z viacerých rozhodujúcich pri voľbe spôsobu ochrany pamiatky.

„Hoci naša spoločnosť vynakladá značné úsilie na záchranu a obnovu kultúrno-historických pamiatok, nestačí to tempu spoločenského napredovania“ (Janota, Dujanovec 1984, s. 8). Výstižný výrok, ktorý môžeme považovať za platný aj dnes. Autori sa venujú problematike zachovania práce, v tejto súvislosti hovoria o potrebe ochrany TP z dôvodu jej značného vplyvu na spoločnosť a najmä na jej mladšiu generáciu. V podstate kladú dôraz na TP z hľadiska zachovania minulosti. Autori vnímajú TP ako dôležité odkazy minulosti. Problém ich ochrany vidia v egoistickej potrebe človeka po osobnom uspokojení, ktorý na TP nazerá ako na zdroj majetku. Zdôrazňujú rolu štátu v ochrane pamiatok.

Zvýšenie povedomia obyvateľov o miestnom dedičstve a tiež prehĺbiť ich záujem o jeho ochranu je cieľom podujatia s názvom Dni európskeho kultúrneho dedičstva, ktoré upriamuje pozornosť širokej verejnosti na mimoriadne hodnoty rozmanitého kultúrneho dedičstva v 49 účastníckych štátoch. Je to významné podujatie s celoeurópskym významom, organizované Radou Európy a Európskou komisiou. Slovenská republika sa pripojila k organizátorom DEKD v roku 1993 a od vtedy sa každoročne konajú otváracie podujatia v niektorom historickom meste a každý ročník je zameraný na špecifickú tému (Dni európskeho kultúrneho dedičstva 2011). V septembri 2010 sa DEKD konali v Banskej Štiavnici a ich témou boli technické a industriálne pamiatky. „Ochrana kultúrneho dedičstva, zlepšenie legislatívneho prostredia, obnova a reštaurovanie národných kultúrnych pamiatok prostredníctvom viacdrojového financovania, to všetko patrí medzi priority rezortu kultúry a je súčasťou Programového

vyhlásenia Vlády Slovenskej republiky. Podujatie Dni európskeho kultúrneho dedičstva je príležitosť priblížiť sa k väčšiemu poznaniu našich národných kultúrnych hodnôt, ktoré sú historicky spojené s európskym kultúrnym dedičstvom“, povedal Daniel Krajcer (2011), minister kultúry a CR SR.

Ochrana hodnotných technických pamiatok je dôležitá. Je poslaním Slovenského technického múzea, ktoré dokumentuje vývoj vedy a techniky na Slovensku od najstarších dôb až po súčasnosť, podáva obraz o podiele vedy a techniky na vývoji výrobných síl a prostriedkov, dokumentuje revolučné zvraty vo vedecko-technickom rozvoji a podiel Slovenska a jeho osobností na rozvoji svetovej vedy a techniky. (Šášky 1985)

4.2 Klasifikácie pamiatok a technických pamiatok

Pojem technická pamiatka som predstavila v kapitole 2.3.1 v ponímaní viacerých autorov. Niektorí autori sa nevenovali presnej definícii pojmu, stanovili len klasifikáciu pamiatok, kde technickú pamiatku uvádzajú ako určitý typ pamiatky, iní autori zas definovali rozdelenie technických pamiatok. Jednotlivé klasifikácie sa v závislosti od autorov líšia. „Po mnohých diskusiách o technických pamiatkach som sa presvedčil, že žiadna definícia nie je dost' obsažná a každá je v niečom nedostatočná“ (Šášky 1985, s. 257).

Šášky (1985) ďalej uvádza že, pamiatky môžeme na základe rôznych kritérií rozdeliť do viacerých podskupín. Sú to delenia napr. z hľadiska hmotnej podstaty, z hľadiska hodnotových kategórií alebo z hľadiska času. Na základe druhového delenia hovoríme o troch podskupinách:

1. Historické pamiatky - sú druhovo a politicky významné (pamätníky, pomníky, náhrobky, busty)
2. Umelecko-historické pamiatky - sú nositeľmi kultúrnych hodnôt (architektonické pamiatky, urbanistické pamiatky, pamiatky techniky resp. vedy, výroby a technického pokroku)
3. Pamiatky ľudovej architektúry - sú dokladom tvorivej činnosti ľudu v oblasti jeho životných potrieb funkčného aj umeleckého charakteru (drevené kostolíky, sakrálne pamiatky a ľudová architektúra).

Podľa tohto delenia sa technické pamiatky začlenili do 2. podskupiny, teda umelecko-historické pamiatky. Rozdelenie nepovažujem za najvhodnejšie. Môže dôjsť k situácii, že pamiatka ľudovej architektúry bude zároveň technickou pamiatkou. Šášky však uvádza aj iné klasifikácie, napr. päť skupín stavebných pamiatok v oblasti pamiatkovej starostlivosti:

1. Pamiatky archeologické,
2. Pamiatky historické,
3. Pamiatky umelecko-historické,
4. *Technické pamiatky*,
5. Pamiatky ľudovej architektúry.

Klasifikácia podľa neho vznikla postupne, historickým vývojom a zvýšený záujem o záchranu technických pamiatok sa začal prejavovať v období vzniku skupiny archeologických pamiatok. Za propagátora záchrany TP považuje J. Hoffmanna, vtedajšieho vedúceho komisariátu pre ochranu pamiatok. Iná jeho klasifikácia stavebných pamiatok je na základe zachovania autentických znakov, ktoré dokazujú pôvodnú funkciu:

1. Pamiatky obytné,
2. Pamiatky fortifikačné,
3. Pamiatky administratívne,
4. Pamiatky školské,
5. Pamiatky kultúrne,
6. Pamiatky zdravotnícke,
7. Pamiatky športové,
8. Pamiatky technické.

Posledná klasifikácia je vďaka presnejšej špecifikácii zrejme najpoužiteľnejšia.

Janota (1985) delí kultúrne i historické pamiatky z hľadiska charakteru ich hodnoty, do týchto kategórií:

1. Pamiatky s priamym vyjadrením hodnoty - z hľadiska techniky je to napr. originálna konštrukcia starého mosta, zariadenie banskej alebo inej výroby.
2. Pamiatky s nepriamym vyjadrením hodnoty - ich hodnotu nevyjadruje ich vlastná forma alebo obsah, ale je viazaná na pamäť, je teda podložená spomienkou i dokladmi na určité udalosti, osobnosti a ich vzťahy.

3. Pamiatky s prenesenou hodnotou - do tejto kategórie patria nesporne technické pamiatky, doplňujúce či obklopujúce chránenú pamiatku (napr. umelé vodné nádrže)

Klasifikáciu považujem za zložitú. Janota (1985) ďalej uvádza delenie TP z hľadiska štátnej pamiatkovej starostlivosti:

1. Historické pamiatky
2. Pamiatky výroby
3. *Pamiatky techniky* s podskupinami - dopravné, pamiatky baníctva a hutníctva, vodohospodárske stavby, energetické a technické stavby, pamiatky rozvoja strojárstva, pamiatky stavebnej techniky, pamiatky chemickej výroby, pamiatky poľnohospodárstva a lesníckej techniky.
4. Pamiatky vedy

Považujem ju za výstižnú a ľahko aplikovateľnú.

Mlynka (1983) hovorí, že technické pamiatky podľa svojho charakteru tvoria tri základné skupiny:

1. Technické pamiatky ako výsledok a zdroj technickej práce, ktorých hodnota je vyjadrená v strojovom a inom technickom zariadení daného objektu.
2. Technické pamiatky ako výsledok technickej práce, ktorých hodnota je vyjadrená množstvom technickej práce a náročnosťou technologického postupu pri ich budovaní.
3. Pamiatky na významné udalosti a osobnosti vedy, techniky a technického školstva.

Ten istý autor uvádza v roku 1985 klasifikáciu technických pamiatok z hľadiska monumentológie na tri základné skupiny:

1. Pamiatky výroby
2. *Pamiatky techniky* ako výsledok technickej práce, ktorých hodnota je vyjadrená množstvom technickej práce a náročnosťou technického postupu pri ich budovaní (inžinierske diela)
3. Pamiatky vedy ako špecifické odborné pracoviská (Mlynka 1985)

Z uvedených je praktickejšia druhá klasifikácia.

Tri rôzne klasifikácie technických pamiatok uvádza aj Šilingerová (1983).
Základné členenie technických pamiatok podľa charakteru:

1. Pamiatky výroby
2. *Pamiatky techniky*
3. Pamiatky vedy

Ďalšie delenie, podobné ako u iných druhov pamiatok:

1. Hnuteľné
2. Nehnuteľné

Technická vybavenosť rozhodujúcim faktorom funkčného využitia:

1. Technické pamiatky ako výsledok technickej práce, t. j., že technická hodnota pamiatky je vyjadrená množstvom technickej práce a náročnosťou technologického postupu, napr. most
2. Technické pamiatky ako výsledok práce, ale súčasne i zdroj technickej práce, ktorej hodnota je vyjadrená v strojovom a inom technickom zariadení daného objektu.

Jednoduchú klasifikáciu historicko - geografických pamiatok uvádza aj Kopšo (1992):

1. Architektonické
2. *Technické*
3. Národno-historické
4. Ľudovej architektúry
5. Prírodné

V rámci klasifikácie pamiatok sa prikláňam k deleniu po vzore Janotu (1985), ktorý hovorí o 4 skupinách pamiatok. Historické pamiatky, pamiatky výroby, techniky a vedy, pričom pri kategórii technických pamiatok existujú ďalšie špecifické podkategórie.

4.3 Klasifikácia technických pamiatok na Slovensku

„Ak pripočítame k mnohým pamiatkam baníctva a hutníctva objekty súvisiace s rozvojom poľnohospodárstva, priemyslu, dopravy atď., je celkom evidentné, že

Slovensko je priam klasickou krajinou technických pamiatok, ktorým je nutné venovať zvýšenú pozornosť.“ (Liptay 1985, s. 251)

V predchádzajúcej časti tejto kapitoly sme sa oboznámili s rôznymi klasifikáciami podľa niekoľkých autorov. Pre účely vypracovania diplomovej práce som vytvorila vlastný návrh klasifikácie technických pamiatok na Slovensku s dôrazom na ich možné využitie v CR. TP som v prvom rade rozdelila do dvoch skupín, na základe účelu, ktorému slúžia a na základe dostupnosti.

Prvú skupinu tvoria:

1. Technické pamiatky slúžiace svojmu účelu
2. Technické pamiatky slúžiace cestovnému ruchu
3. Komerčne využívané technické pamiatky

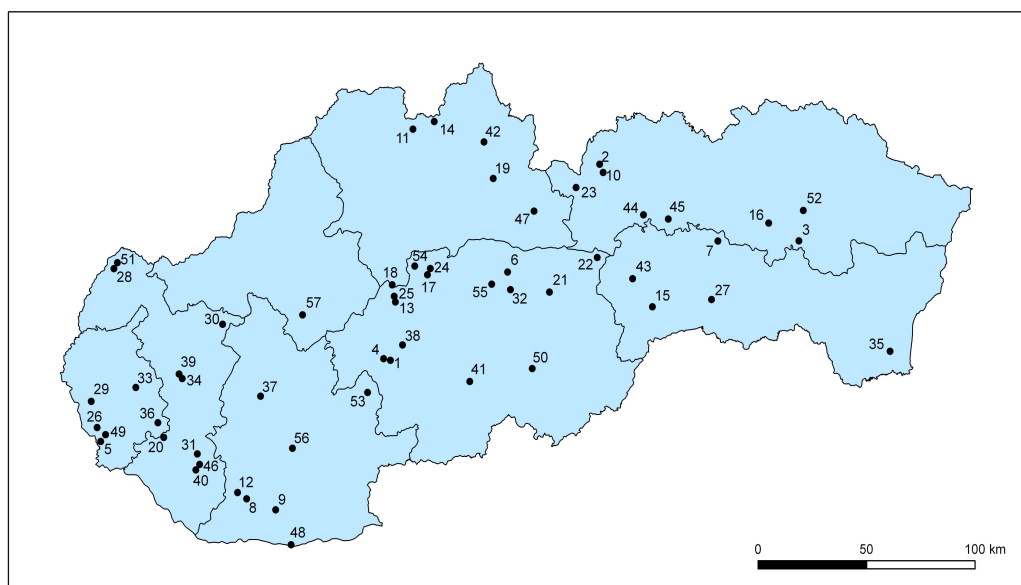
Druhú skupinu tvoria:

1. Voľne prístupné technické pamiatky
2. Technické pamiatky so spoplatneným vstupom
3. Nesprístupnené technické pamiatky

4.4 Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku

Na Slovensku sa nachádza 57 TP (Príloha 2) a lokalizované sú rôzne na území celej krajiny. Najpočetnejšie zastúpenie technických pamiatok u nás majú vďaka členitému povrchu pamiatky komunikačného staviteľstva. Komunikácie na území Slovenska musia prekonávať mnohé hornatiny, horské prechody, či údolia čo je dôvodom výstavby väčšieho množstva zaujímavých mostov a tunelov. Druhú najpočetnejšiu skupinu tvoria pamiatky baníctva a hutníctva. Významné sú pamiatky vodného staviteľstva, niekoľko vodných nádrží s rôznym využitím a pamiatky spracovania poľnohospodárskych produktov.

Obrázok 1: Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku v roku 2011

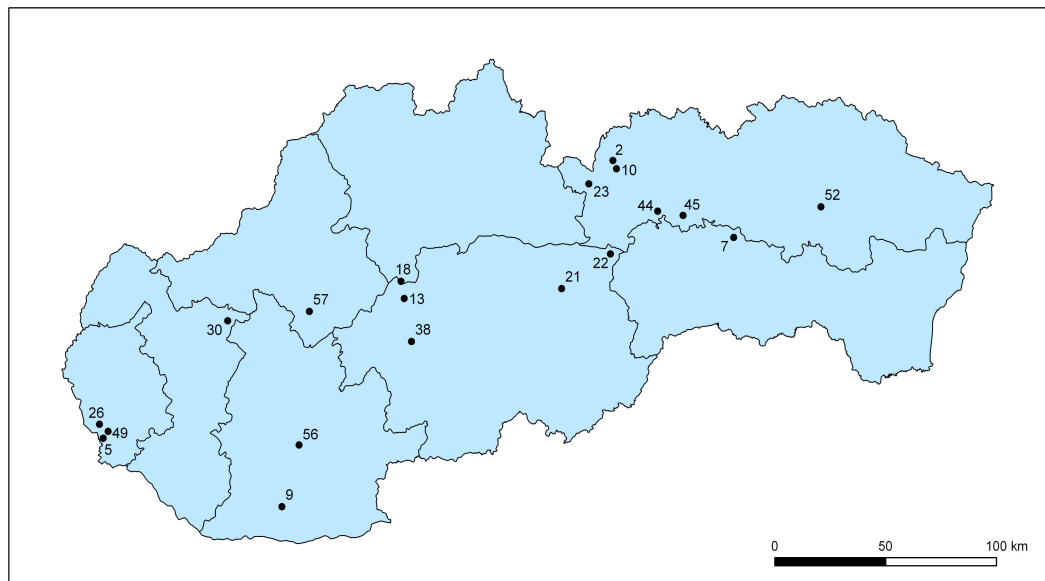
Zdroj: www.slovakia.travel.sk, vlastné šetrenie

Pozn.: zoznam pamiatok je uvedený v prílohe č. 2

Najmenej lokalizovaných technických pamiatok je v Bratislave a na západnom Slovensku. Sledovať to môžeme na obr. č. 1. To je predurčené geomorfologickým členením a geologickými podmienkami spomínanej oblasti. Zastúpené sú tu pamiatky komunikačného staviteľstva a to Bratislavské železničné stanice (5), Most v Kráľovej pri Senci (36), Starý a Červený most v Bratislave (49 a 26) a Kolonádový most v Piešťanoch (30). Vďaka nízkej nadmorskej výške a priaznivým klimatickým podmienkam sa v tejto oblasti od dávna rozvíjalo poľnohospodárstvo, čo znamená prítomnosť technických pamiatok spracovania poľnohospodárskych produktov. Medzi ne patria napr. mlyny v Holíči a Jahodnej a Trnavský cukrovar. Z ostatných technických pamiatok je tu Holičská manufaktúra (výroba fajansového riadu, 28) a Hrnčiarska dielňa Ferdiša Kostku v Stupave (29). Početnejšia lokalizácia pamiatok technického rázu je na východnom Slovensku. Aj napriek skutočnosti, že na územie ešte zasahuje Slovenské Rudohorie, nachádzajú sa tu len dve, zato významné lokality banských pamiatok. Sú to Opálové bane (3) a Solivar pri Prešove (16). Viacero mostov tu zastupuje pamiatky komunikačného staviteľstva, napr. kamenný most v Dravciach (45) alebo kamenný most v Spišskom Hrhove (46). Možno najväčšími zaujímavosťami pre cestovný ruch sú v týchto končinách tatranský Areál snov, športový komplex na Štrbskom Plese a Observatórium (2) na Lomnickom štíte. Sú plne funkčné a zaraďujú sa do kategórie

ostatné pamiatky. Najväčší výskyt technických pamiatok je na strednom Slovensku. Je to hornatá časť Slovenska a významná banícka oblasť. Práve preto je tu najväčšie zastúpenie pamiatok baníctva a hutníctva. Hádám najznámejšími baníckymi pamiatkami sú banské pamiatky v Banskej Štiavnici (1), banské pamiatky v Kremnici (25) a mincovňa v Kremnici (13), ktorá je aj naďalej plne funkčná a razí sa v nej slovenské Euro. Z pamiatok komunikačného staviteľstva sú tu známe Oravská lesná železnica (14) a Lesná železnica Vychylovka (11).

Obrázok 2: Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku v roku 2011 slúžiacich svojmu pôvodnému účelu.

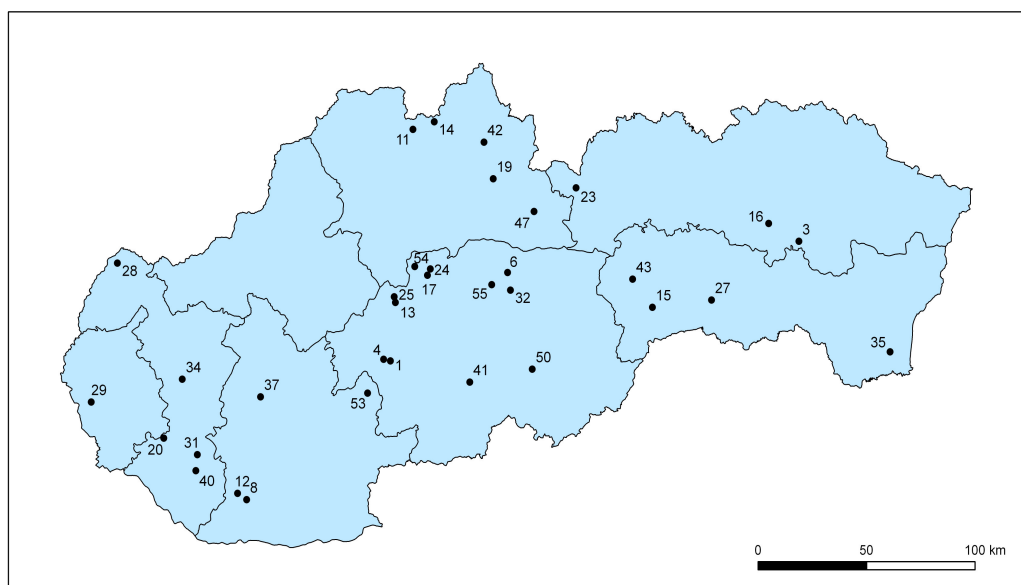
Zdroj: www.slovakia.travel.sk, vlastné šetrenie

Pozn.: zoznam pamiatok je uvedený v prílohe č. 2

Takmer tretina technických pamiatok dnes slúži aj naďalej svojmu pôvodnému účelu (obr. č. 2). Táto skutočnosť je opäť dôkazom toho, že považovať technické pamiatky len za niečo veľmi staré a už prekonané nie je celkom správne. Tieto pamiatky sú lokalizované rôzne po celom Slovensku, majú zastúpenie v každom kraji. Ide prevažne o pamiatky komunikačného staviteľstva, keďže napríklad mosty, či tunely nie sú stavbami na pár rokov, ale svojmu účelu by správne mali slúžiť minimálne niekoľko desaťročí. Spomínané TP nie sú pre CR zaujímavé. Mosty či tunely sa totiž nikdy nestanú destináciou CR ako je definované v kapitole 2.4. Zastúpené sú v tejto skupine aj pamiatky zo skupiny ostatné. A to sú napr.: Areál snov (23), obľúbený komplex

športovísk pre letné aj zimné športy alebo Noci pod hviezdami (57) v podstate predstavujúce program hvezdárne, či Hvezdáreň Hurbanovo (9). Náučné programy hvezdární využívajú pri výuke základné i stredné školy, popoludní alebo cez víkendy ich navštevujú rodičia s deťmi. Programy a pozorovania planét sa obnovujú a striedajú. Návštevnosť zariadení je viac-menej stála, nejde v tomto prípade o destináciu CR prechádzajúcu jednotlivými fázami ŽCD popísanými v kapitole 2.1.2.

Obrázok 3: Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku v roku 2011 slúžiacich cestovnému ruchu.

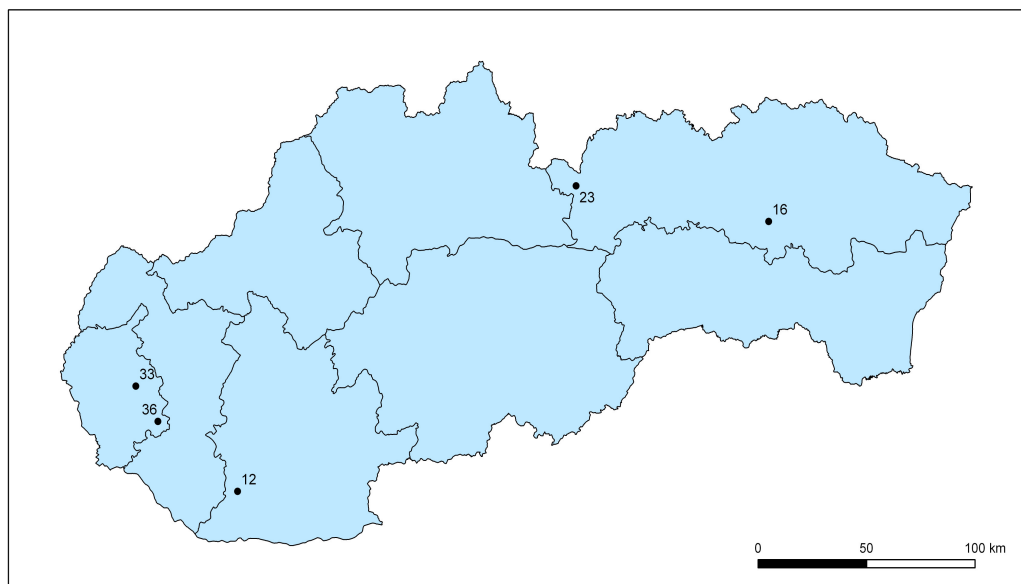
Zdroj: www.slovakia.travel.sk, vlastné šetrenie

Pozn.: zoznam pamiatok je uvedený v prílohe č. 2

Obr. č. 3 znázorňuje lokalizáciu technických pamiatok slúžiacich CR. Je to zhruba polovica zo všetkých TP. Ide najmä o pamiatky baníctva a hutníctva Slovenského Rudohoria. Väčšina banských a ťažobných prác na Slovensku je už minulosťou a tak je momentálne na mnohých týchto miestach možnosť pre rozvoj tzv. montánneho CR, jeho popis uvádzam v kapitole 2.4. Baníctvo je neodmysliteľnou súčasťou našej histórie a preto je potrebné oboznamovať ľudí s činnosťou baníkov ako nad zemou, tak aj pod zemou. O návštevu týchto TP je stále záujem. Významná je vysunutá expozícia košického Technického múzea Solivar pri Prešove (16), ktorú tvorí komplex TP na ťažbu a spracovanie soli zo slanej vody - soľanky. Unikátne sú Opáľové bane (3), ktoré sú jedinou lokalitou svojho druhu v Európe. Verejnosti zatiaľ nie sú

oficiálne sprístupnené, plánuje sa to na rok 2012. Sú stále na začiatku ŽCD, čo sa týka návštevnosti Dubníka turistami ide o fázu objavenia (kapitola 2.1.2). Práve tieto dve lokality sú z tých, ktoré si zaslúžia našu pozornosť a vhodnú starostlivosť, mali by byť ukážkou aj pre ďalšie generácie. Ako bolo vyššie spomenuté, najbohatšou oblasťou na banské pamiatky je oblasť stredného Slovenska. V okolí Banskej Štiavnice a Kremnice je vďaka priaznivým geologickým pomerom a významným náleziskám surovín mnoho baní, štôlní a banských múzeí. Tieto lokality sú pre návštevníkov zaujímavé z toho dôvodu, že hrajú významnú rolu v slovenských dejinách. Na severe Slovenska sú najväčším lákadlom pre turistov, v rámci technických pamiatok, lesné železničky a to Vychylovka (11) a Oravská lesná železnica (14), ktoré boli lesníkom nápomocné pri preprave dreva z hory. Ďalšími lákadlami pre turistov sú aj mlyny, kedysi zdroje obživy, či mosty.

Obrázok 4: Lokalizácia komerčne využívaných technických pamiatok na Slovensku v roku 2011.

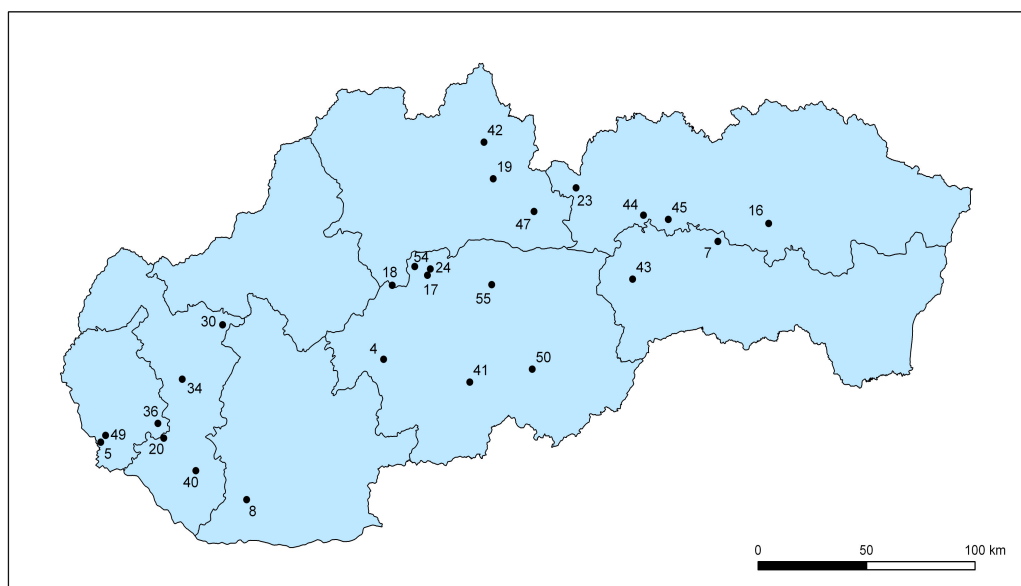
Zdroj: www.slovakia.travel.sk, vlastné šetrenie

Pozn.: zoznam pamiatok je uvedený v prílohe č. 2

Len päť z celkového počtu TP sa na Slovensku využíva na komerčné účely. Ich lokalizáciu znázorňuje obr. č. 4. V Solivare pri Prešove (16), v lodnom mlyne pri Kolárove (12) a v Manufaktúre na Majoliku (33) sú komerčne priestory využité ako stravovacie zariadenia. Sú umiestnené v zrekonštruovaných budovách, pre ktoré neboli

navrhnuté iné formy využitia. Areál snov (23) vo Vysokých Tatrách je multifunkčným areálom, kde sa okrem rekreácie a športových podujatí, konajú napr. rôzne konferencie. Most v Kráľovej pri Senci sa zas vďaka svojej jedinečnosti a kráse neraz stal kulisou pri natáčaní filmov. Aj komerčné využitie patrí k technickým pamiatkam a je umožnené do určitej miery. Nikdy totiž nejde o využitie celej pamiatky výhradne pre tieto účely.

Obrázok 5: Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku v roku 2011 voľne prístupných verejnosti.

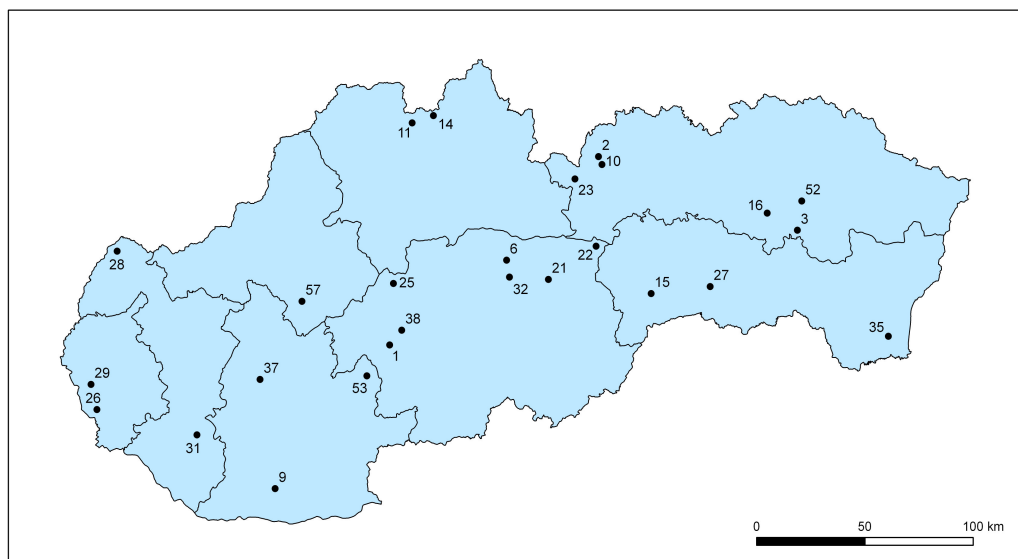

Zdroj: www.slovakia.travel.sk, vlastné šetrenie

Pozn.: zoznam pamiatok je uvedený v prílohe č. 2

Len menej než polovica technických pamiatok je voľne prístupná verejnosti, teda bez platenia vstupného poplatku. Táto situácia vyplýva čiastočne aj z toho o aký druh TP sa jedná. Sú to napr. mosty a železničné stanice, ale aj Štiavnické tajchy (4) alebo Mestské opevnenie v Trnave (34). Nejde tu o uzavreté objekty zo zložitou výrobou, kde je potrebné zachovávať strojové zariadenie, ani o objekty, ktoré by bolo možné rozkradnúť v istom slova zmysle. Platí tiež, ako už bolo vyššie spomenuté, že viaceré z týchto TP sa nikdy nestane destináciou CR. Aj do tejto kategórie je zaradený Areál snov, pretože je to veľký komplex rôznych služieb, z ktorých časť nie je spoplatnená.

Obrázok 6: Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku v roku 2011 so spoplatneným vstupom.

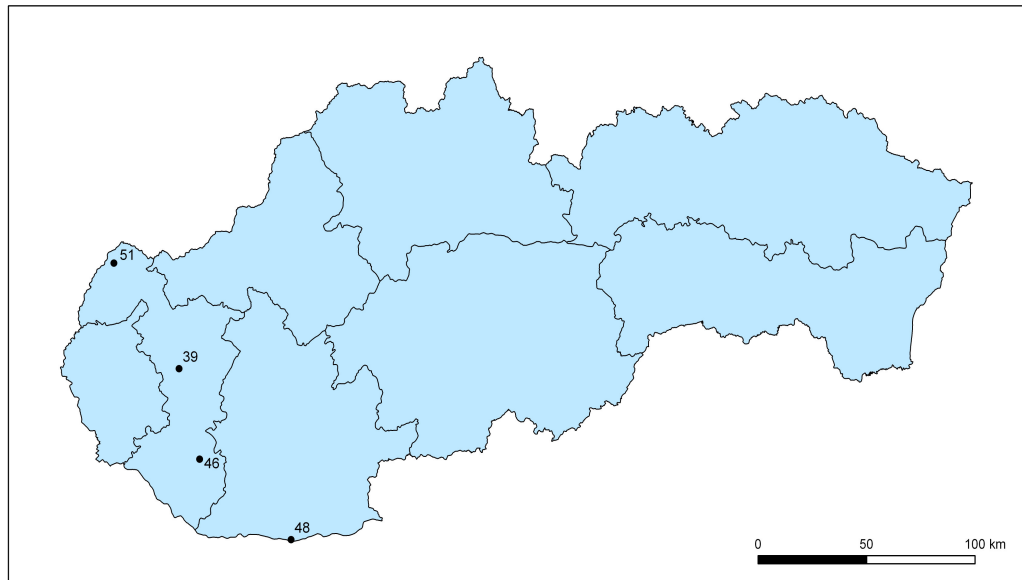

Zdroj: www.slovakia.travel.sk, vlastné šetrenie

Pozn.: zoznam pamiatok je uvedený v prílohe č. 2

Zhruba rovnaký počet pamiatok, ako zastupuje kategóriu voľne prístupných TP je znázornených aj na obr. č. 5. Sú to technické pamiatky so spoplatneným vstupom. Do tejto kategórie spadajú napr. Banské pamiatky v Banskej Štiavnici (1). Tento druh pamiatok má muzeálny charakter, návštevníkom je umožnené absolvovať prehliadkový okruh so školeným sprievodcom, ktorý im poskytne odborný výklad. Dochádza k tzv. sociálnej výmene, opísanej v kapitole 2.1.2. Prevádzkovateľ objektu poskytne návštevníkom cenné informácie a pekné zážitky, za ktoré však návštevník platí vo forme vstupného poplatku, pričom by malo dôjsť k spokojnosti na oboch stranách. K tejto skupine TP patrí aj väčšina plne funkčných pamiatok, ktoré naďalej slúžia svojmu účelu a sú do určitej miery prístupné aj turistom ako napr. Observatórium na Lomnickom štíte (2). Do tejto kategórie som zaradila aj železničné mosty, ktoré do dnes slúžia svojmu účelu. V tomto prípade je však možné polemizovať. Vychádzam totiž z toho, že tieto mosty nie sú prístupné pre peších chodcov, je potrebné previezť sa cez ne vlakom a teda zaplatiť prepravné náklady. Druhou možnosťou je prezrieť si most z okolitého terénu z diaľky, ale bezplatne. Záleží teda na výbere z možností.

Obrázok 7: Lokalizácia technických pamiatok na Slovensku v roku 2011 nesprístupnených pre verejnosť.

Zdroj: www.slovakia.travel.sk, vlastné šetrenie

Pozn.: zoznam pamiatok je uvedený v prílohe č. 2

Poslednou kategóriou technických pamiatok, zobrazených na obr. č.6 sú pamiatky, ktoré nie sú sprístupnené pre verejnosť. Takéto lokality sú štyri, všetky na západe Slovenska. Veterný mlyn v Holíči (51), po roku 1970 bol síce zrekonštruovaný, no pre verejnosť je uzavretý. Budova starého trnavského cukrovaru (39), je v súčasnosti typickým príkladom tzv. brownfields, je v zanedbanom stave a chátra, predstavitelia mesta uvažujú o jeho revitalizácii a vhodnom využití. Takisto neprístupnou TP na Slovensku je Kolový mlyn v Jahodnej (46), poslednou z tejto kategórie je Parná prečerpávací stanica v najjužnejšej obci Slovenska, Patinciach. Podobne ako trnavský cukrovar, predstavuje brownfields. Hlavný problém týchto objektov je zrejme v tom, že nebol nájdený vhodný spôsob ich využitia.

Uvedené klasifikácie približujú rozdiely medzi TP na Slovensku. Tak ako sú rozdielne jednotlivé objekty, rovnako sa líši aj ich využitie v CR. Časť TP, a to prevažne pamiatky komunikačného staviteľstva, nepredstavujú destinácie CR, v podstate ich s CR nemožno veľmi spájať. Naopak za významné pre CR môžeme pokladať pamiatky baníctva a hutníctva. V súvislosti s týmito pamiatkami hovoríme o rozvoji novej formy CR, tzv. montánneho CR. Pri využití technických pamiatok v CR dochádza síce k tzv. sociálnej výmene (kapitola 2.1.1), na druhej strane je však potrebné

venovať pozornosť ochrane týchto miest. Hoci môže zvýšená návštevnosť napomôcť rozvoju najmä v zaostalých regiónoch, je potrebné vyhnúť sa problémom s nadmerným využitím objektom, ktoré by mohli viesť k znehodnoteniu objektov.

5 PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA SOLIVAR PRI PREŠOVE

5.1 Poloha, charakteristika územia

Solivar, ktorý bol kedysi samostatnou obcou, je dnes mestskou časťou Prešova - metropoly Šariša. Mesto Prešov sa rozkladá na styku dvoch makroforiem - Šarišskej vrchoviny a Košickej kotliny. Východne od mesta vystupuje z mierne rozčlenenej Košickej kotliny tretí významný morfológický celok - Slanské vrchy (Kvitkovič 1971). Všetky tieto celky sú súčasťou Vnútorých Západných Karpát. Na úrovni Slanských vrchov dochádza už ku styku s Východnými Karpatmi. Tieto celky sa nachádzajú južne od bradlového pásma a sú typické svojou príkrovovou stavbou. Prevažná časť Šarišskej vrchoviny je budovaná flyšom, zloženým z pieskovcov, zlepcov, ílovcov, slieňovcov a brekcií. Košickú kotlinu vyplňajú neogénne íly, slieň, štrky a piesky. Slanské vrchy sú typickou oblasťou neovulkanitov, najviac sú v nej rozšírené andezity a andezitové tufy.

Mesto leží vo východnej časti krajiny. Jeho geografická poloha je vymedzená súradnicami $49^{\circ} 00' 00''$ s.z.š. a $21^{\circ} 14' 00''$ v.z.d., nadmorská výška historického centra Prešova je 255 m.n.m a jeho rozloha je 71,18 km². Solivar bol pôvodne lokalizovaný juhovýchodne od mesta Prešov, v súčasnosti je jeho juhovýchodnou okrajovou štvrťou. Leží na terase ľavého brehu rieky Sekčov, ktorá v minulosti obec oddeľovala od mesta. Jeho nadmorská výška je o čosi vyššia než nadmorská výška historického centra, je to 264 m.n.m.

„Územie komunikačne, sídelne a hospodársky späté s Prešovom, do ktorého zahŕňame obytné pásmo, ako aj bezprostredne k nemu priliehajúce alebo do neho vkladné priemyselné i voľné plochy, tvoriace jeho zemepisné ohraničenie, zasahuje na S k osade Okruhliak a Veľký Šariš, na J k Delni a k Haniske, na Z k Cemjate a k Malému Šarišu a na V za Nižnú Šebastovú a Solivar“ (Kvitkovič 1971, s. 115). Mesto malo už od dávna výbornú strategickú polohu, ležalo na križovatke obchodných ciest. Situácia sa ani dnes nemaní, mesto leží v smere S - J na spojnici medzi Poľskom a Maďarskom, pričom od poľských hraníc je vzdialené zhruba 70 km, do Maďarska, cez Košice je to necelých 60 km. Smerom na V hraničí Slovensko s Ukrajinou, kde Prešov je od Užhorodu vzdialený 125 km.

V súčasnosti je Prešov tretím najväčším mestom Slovenska, je i krajským mestom Prešovského kraja. Podľa ŠÚ SR bol k 31. 12. 2010 počet obyvateľov mesta 89 475, oproti predchádzajúcemu roku bol zaznamenaný pokles. S výnimkou ložiska soli, tehliarskych surovín a v minulosti taktiež opálu sa v meste nenachádza výrazná surovinová základňa. Aj napriek tomu tu dominantnú úlohu hrá priemysel. Ekonomika Prešova sa javí ako relatívne diverzifikovaná, zahŕňa podniky nové aj tradičné, domácich aj zahraničných vlastníkov, v priemysle, v stavebníctve a v službách (Charakteristika priemyslu v Prešove 2009). V odvetvovej štruktúre prevažujú tradičné odvetvia, najsilnejšie postavenie v rámci priemyselných podnikov má strojárstvo, ďalej textilný a odevný priemysel a potravinárstvo. V okrese Prešov bola na začiatku roku 2010 evidovaná nezamestnanosť 16,18 % (Komentár k štatistike 2010). Vekové zloženie v meste je priaznivejšie ako v rámci Slovenska. Podiel obyvateľov v produktívnom veku, od 15 rokov do 54 rokov u žien, 59 rokov u mužov je 66,4 %, v predproduktívnom veku, do 14 rokov, je 15,5 % obyvateľov. V meste žije 14,3 % obyvateľov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním (Profil mesta Prešov 2007).

5.2 Historický vývoj územia Solivaru

Prvá písomná zmienka o Prešove pochádza z roku 1247. Prvé písomné zmienky o existencii obce, ktorej vznik sa spája s miestnymi soľnými prameňmi, pochádzajú z rokov 1262, 1285 a 1288. „Obec Solivar ako spoločný názov troch samostatne sa vyvíjajúcich historických obcí leží na mierne zvlnenom priestore obkolesenom vencom hôr“ (Butkovič 1978). Obcou preteká Solivarský (alebo Slaný) potok, podľa starších archívnych dokumentov nazývaný tiež Sópotok, podľa novších Wildbach, Aj pôvodný názov obce bol Sópotok i Sókút, no v pramennom materiály som od 15. storočia už tento názov nenašla. Objavoval sa už len Sóvar ako spoločný názov obce a soľného závodu (soľnobanský handeľ). Prvým vlastníkom obce a soľného závodu bol rod Sóosovcov, a to viac než štyri storočia, až do roku 1592, kedy si ich pozemky privlastnil kráľ Rudolf II. Sídлом rodiny bol starý predfeudálny Soľný hrad vypínajúci sa nad obcou, pričom prvotným cieľom jeho výstavby bola ochrana soľných prameňov a ochrana soľných ciest. Bol pravdepodobne drevený a v prvej polovici 13. storočia úplne zničený. Na jeho mieste dnes stojí barokový kostol sv. Štefana Uhorského. Po roku 1288 bol vystavaný nový hrad. Ten však už nestál na pôvodnom mieste, ale o 6

kilometrov ďalej, nad obcou Ruská Nová Ves. Nový hrad, feudálny gotický, bol vystavaný z kameňa a v priebehu storočí bol niekoľkokrát zničený a obnovený. Po odchode šľachtického rodu Sósosovcov hrad menil majiteľov, tí však napádali a zbíjali ľud, z tohto dôvodu dostal neskôr pomenovanie Zbojnický zámok a pod týmto názvom ho obyvatelia Prešova a okolia poznajú do dnes. Pre obavy, aby sa z hradu nestalo jedno z hniezd protihabsburského povstania, zanikol na základe rozhodnutia uhorského snemu v roku 1715 a zachovali sa z neho len nepatrné zvyšky.

14. novembra 1918 bola v Solivare, vtedy nazývanom Sol'nohrade, založená Slovenská národná rada. „Poriadok v Sol'nej Bani udržiavala miestna „červená garda“, zložená zo zamestnancov soľného závodu.“ (Duchoň 2007, s. 12) O obyvateľoch solivarského územia je známe, že svoje územie veľmi tvrdo bránili a zachovávali hranice obcí. Viackrát boli hranice príčinami sporov a bitiek. Ich kultúra, tradície a zvyky svedčia o tom, že na svoj pôvod boli veľmi hrdí. „Až v jeseni 1928 bol názov obce „Sol'nohrad“ zmenený na Solivar, doterajší Solivar na Sol'nú Baňu a nemecký Sol'nohrad na Šváby“ (Butkovič 1978, s. 11). Tieto tri obce sa vyvíjali samostatne až do 15. februára 1970, kedy ich rady miestnych výborov (MNV) rozhodli o spojení obcí do jeden, s prechodným názvom „Veľký Solivar“, neskoršie s definitívnym názvom Solivar. V roku 1971 (uznesením rady ONV z 29.júla 1971 č.102) bola obec pripojená k mestu Prešov, pričom jej názov bol ponechaný ako názov jednej zo štvrtí Prešova. Táto kedysi samostatná obec je dodnes mestskou časťou Prešova.

5.3 Vznik a vývoj ťažby soli v Solivare

Objavenie soli v týchto končinách sa ako ináč spája s legendou. Hovorí sa v nej o pastierovi, ktorému sa stratila najkrajšia ovečka z košiara. Pastier ovečku dlho hľadal až ju našiel na čistinke olizovať kameň. Zdalo sa mu to divné, tak podišiel k ovečke, zohol sa k zemi a olízal kameň. „Kameň je slaný. Zem odkryla svoj najvzácnejší poklad - soľ“ (Duchoň 2007, s. 8).

História ťažby soli v Solivare siaha do hlbokej minulosti. Podľa názorov prevládajúcich v 18. storočí vyskytovali sa soľné pramene najčastejšie na úbočí pohorí, solivarské pramene sa objavili na pahorkatine úpätia Slanských vrchov, neďaleko od Prešova. Prvé písomné zmienky pochádzajú už z roku 1261 (Valovič 1989). Objavené bolo ložisko kamennej soli, ktorá sa takmer nepretržite ťažila až do roku 1752, kedy

bola v noci z 21. na 22. februára baňa zatopená. Po ustálení vodného stĺpca v jame Leopold bolo 1. júla fárание do bane zakázané a tak sa dolovanie kamenne soli v Solivare skončilo. Po zatopení šachty Leopold nastali priaznivé predpoklady na varenie soli v Solivare zo Soľanky (Soľanka - voda s vysokým obsahom NaCl, teda soli, ktorá bola dolovaná zo soľných baní v Solivare a odparovala sa z nej soľ), najmä vzhľadom na jej mimoriadnu kvalitu. Do tohto obdobia sa datuje vznik závodu ako ho poznáme v dnešnej podobe (Valovič 1989).

Obrázok 8: Solivar v roku 1900

Zdroj: Solivar. Zo zbierky Rudolfa Vaškoviča 2009

Solivar pri Prešove je unikátnym komplexom technických objektov, kde sa čerpala a varila soľ zo soľanky. Prvou jamou je jama Leopold. „Bola centrálnym stvárkovým dielom, ktoré treba považovať za najstaršie“ (Solivar pri Prešove 2011). Je hlboká 155 metrov a začali ju hĺbiť v roku 1571 pod vedením Wolfganga Styxa. Tu sa nachádzalo ložisko soli. Jama sa pôvodne volala Cisárska, bola jamou komunikačnou, slúžila na dopravu soli, jaloviny i baníkov a v roku 1674 nad ňou postavili budovu gápl'a.

Obrázok 9: Gápeľ

Zdroj: Daniela Hauserová, 30. 4. 2011

V jeho vnútri sa nachádza zložitý mechanizmus, má štyri ramená a otáčaný bol štyrmi párami koní. Týmto systémom boli do jamy púšťané veľké prázdne kožené mechy s objemom zhruba 5 - 7 hl, tie sa vyťahovali naplnené soľankou. Solivarský gápeľ bol jedným z najväčších v strednej Európe. (Solivar pri Prešova 2011) Dôvodom zachovania môže byť fakt, že patril medzi pár posledných postavených gápľov vôbec. Jeho jedinečnosť spočíva v tom, že ako jediný gápeľ na svete sa využíval na ťažbu soli takýmto spôsobom, iné gáple sa používali na banskú ťažbu bežným spôsobom na princípe jednoduchej kladky.

Obrázok 10: Gápel' - interiér

Zdroj: Daniela Hauserová, 30. 4. 2011

V roku 1815 boli postavené zásobníky na uskladnenie vyťaženej soľanky. Na kamenných podstavcoch je osem drevených nádrží s obsahom 1320 hl. Všetky nádrže tvorili jeden celok a boli umiestnené stupňovite do svahu pod jednou strechou, konštrukčne prispôsobené terénu. Ich celkový obsah bol 10 560 hl. (Butkovič 1978). Všetky bazény boli pokryté doskami, predovšetkým z dôvodu ochrany prečistenej soľanky pred pachom a inými nečistotami, preto tu ani nemohlo prebiehať odparovanie. Odber soľanky bol pravidelne zaznamenávaný v denníku a každá nádrž bola vybavená laťkovou mierkou na kontrolovanie prítoku a odtoku soľanky a zistenie jej množstva. Z týchto nádrží sa ďalej soľanka odvádzala do predhrievacej panvy, potom do odparovacej panvy.

Obrázok 11: Četerne

Zdroj: Daniela Hauserová, 30. 4. 2011

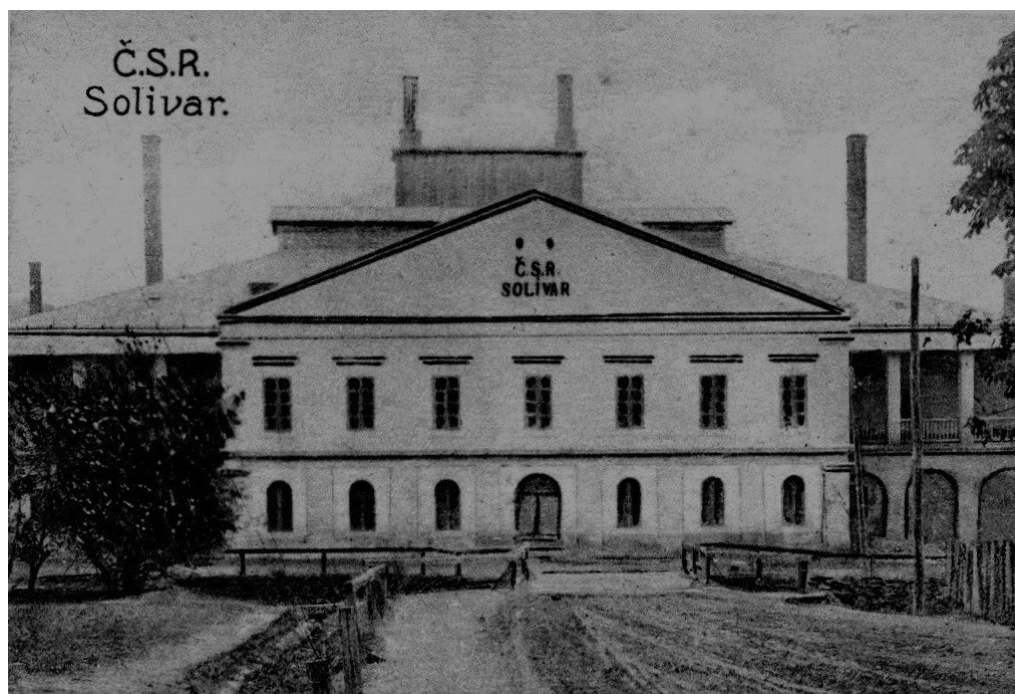
Obrázok 12: Četerne - interiér

Zdroj: foto Daniela Hauserová, 30.4. 2011

Dve varne, František a Ferdinand, boli postavené zhruba na prelome 18. a 19. storočia. Vo varniach sa kúrilo drevom. „Čo je významné, že sám cisár František II. navštívil túto budovu, prvýkrát zakúril do pecí a uvaril soľ“ (povedal pre TASR správca solivarského múzea Marek Duchoň). Vo varni František bolo jedno ohnisko od zadnej strany, vo varni Ferdinand boli tri ohniská. K zmenám v spôsobe kúrenia došlo až v 30. rokoch 20. storočia. Komín bol zostavený z troch častí, pričom jedna časť odvádzala výpary zo soľanky a dve časti odvádzali dym z kúrenia, ktorý najskôr prešiel popod panvy a pod sušiarňou. Múry boli soľnovzdorným náterom natreté takisto až v 30. rokoch 20. storočia. Predhrievacie panvy boli zo štvorcových plechov, boli 4 a v každej varni boli ináč široké. Soľ, ktorá bola po vytiahnutí z panvy ešte na 12 % vlhká, bola prenesená na 24 hodín do komôr sušiarňí, kde sa dosušovala. Celkový čas sušenia trval 5 až 7 dní podľa ročného obdobia, resp. podľa počasia (Butkovič 1978).

Obrázok 13: Varňa František, v minulosti

Zdroj: Dúšan Peterec, súkromná zbierka

Obrázok 14: Variňa František po rekonštrukcii

Zdroj: Daniela Hauserová, 30. 9. 2010

„Popri technologických problémoch výroby finálneho produktu i starostiach o vlastné vedenie soľného závodu, boli otázky uskladnenia, balenia i prepravy soli vari najzávažnejšie“ (Butkovič 1978, s. 89). Butkovič ďalej vo svojej knihe uvádza, že pôvodné pramene v rámci podoby soľného skladu nie sú dostupné a tak si musíme vypomôcť tvrdením Š. Jordana, ktorý píše, že soľný sklad dostal svoju poslednú podobu až po požiari 14. apríla 1918. V tomto období došlo k rekonštrukcii skladu, jeho zväčšeniu a rozdeleniu na komôrky. Ďalšie ťažkosti vznikali pri transporte soli. Súviseli hlavne s chemicko-fyzikálnou podstatou soli, ktorá je hygroskopická a preto neznesie transport vo vlhkom počasí (Duchoň 2007). Problém čiastočne riešil predaj soli v malom množstve spotrebiteľom priamo zo soľného skladu, väčšie množstvá sa povozmi vozili do okolitých predajní. Práve sklad soli bol architektonicky najviac zaujímavým dielom, žiaľ, 18. mája 1986 vyhorel. Pôvodný areál bývalého panvového solivaru tvoria ďalšie objekty, akými boli napr. slané kúpele, strojovňa a iné (Solivar pri Prešove 2011).

Obrázok 15: Sklad soli pred požiarom

Zdroj: Dušan Peterec, súkromná zbierka

Obrázok 16: Sklad soli v súčasnosti

Zdroj: Daniela Hauserová, 30. 9. 2010

5.4 Vznik Nového solivaru

Myšlienka vzniku nového soľného závodu sa objavuje zhruba od roku 1918. V tomto období, 9. januára 1918 bol Solivar prevzatý do správy Československej republiky. „V centre pozornosti novej správy bola modernizácia výroby, pričom bolo treba zohľadniť rozsah spotreby soli v novom štáte, surovinovú základňu, vrátane Marmarošských soľných baní, výrobné možnosti soľného závodu v Solivare, politicko-ekonomickú orientáciu nového štátu a jeho miesto v hospodárskych vzťahoch prvou svetovou vojnou rozvrátenej a len postupne sa konsolidujúcej Európy“ (Butkovič 1978, s. 129).

Marmarošské soľné bane sú lokalizované pri ukrajinskom mestečku Solotvina ležiacom neďaleko rumunských hraníc, v Marmarošskej oblasti. Pod povrchom mestečka, ktoré je známe vďaka baniam sa nachádzajú až 300 metrov hrubé vrstvy soli. „Podľa nájdených rímskych mincí sa tu soľ ťažila v 1. a 2. storočí“ (Solotvina - Ukrajina, 16. 4. 2011). A ťaží sa dodnes. Pri mestečku sa nachádzajú jazerá s vysokým obsahom soli vo vode a v jednej z baní roku 1968 bola vybudovaná liečebňa pre ľudí s alergiami.

V soľnom závode i v samotnej obci sa prejavoval dynamizmus v spoločenských vzťahoch, vyúsťujúci až do revolučných foriem uspokojenia sociálnych potrieb, na druhej strane zas nepochopiteľný konzervativizmus a obrana zaužívaných foriem života i práce, čím vznikla zložitá situácia, ktorú bolo potrebné riešiť. Prvým krokom v rámci mechanizácie a ekonomizácie prevádzky bolo rozhodnutie správy soľného závodu o nahradení zariadenia na jame Leopold centrifugálnym čerpadlo. Na okresný úrad v Prešova bola podaná žiadosť o stavebné povolenie, ktorá bola schválená. Čerpadlo bolo namontované a spustené do pokusnej prevádzky, avšak už 10. decembra 1923 ho museli, údajne pre mnohé „neprijemnosti“ odstaviť. „Inými slovami, čerpadlo sa neosvedčilo a tým stratili význam aj ostatné investície“ (Butkovič 1978, s. 130). V roku 1924 boli po konštatovaní, že očistné kúpele pre zamestnancov spustli, odmontované strojové zariadenia a predané do šrotu.

Problém modernizácie a zefektívnenia výroby soli v Solivare, štátoprávne zmeny a tiež zmeny nárokov spoločnosti na finálny produkt avizovali nutnosť zmien aj v tomto hoci malom, ale dôležitom priemysle. Otáznou bola existencia zásob v soľnom ložisku a tak správa soľného závodu, v rokoch 1920 až 1922, vykonala na vlastné náklady štyri celkom náhodne nasadené vrty v priestoroch soľného závodu. Po zhodnotení výsledkov

roku 1923 E. Schnablom sa zistilo, že všetky štyri vrty zasiahli soľný horizont a to v rôznej hĺbke (Butkovič 1978). Druhým problémom bola otázka, či bude jama Leopold schopná poskytnúť surovinu v požadovanom množstve celoštátneho rozsahu. Riešením bol dovoz suroviny pre Nový Solivar v podobe kamennej soli práve z Marmarošských baní Akna-Slatina. Po úspešnej kolaudácii všetkých strojových a prevádzkových zariadení 28. februára 1925 bol Nový Solivar v Prešove 7. marca toho istého roku daný do prevádzky. Výrobok bol oficiálne nazvaný „vákuová jemná stolová soľ“. Najväčšou položkou výrobných nákladov v starých varniach bolo palivo. V novom podniku došlo k značnej úspore paliva odparovaním soľanky pod vákuom v uzavretých varných telesách. Soľ sa ďalej sušila vo valcovom bubne, ktorý sa otáčal a ventilátor doňho vháňal horúci vzduch. Po vysušení putovala do baliarne, kde sa ešte preosiala na nátrasnom site a následne sa balila do vrecúšok po 1, 5, 25 alebo 50 kg. Nasledovalo uskladnenie a distribúcia pre obchod. Zo začiatku bolo prevádzkovanie nového podniku dosť nepravidelné a to z dôvodu odlišného výrobku od pôvodného, zaužívaného. Jedlá soľ, ktorá sa tu vyrábala sa kvôli zdravotnej prevencii jodidovala. Keď sa stal nový produkt dostatočne známy a vzrástol po ňom dopyt na trhu, prevádzka Nového solivaru pokračovala v pravidelnom rytme.

Výrobná kapacita Nového solivaru bola veľká a výroba v Solivare, Marmarošských baniach a v Prešove nepostačovali na pokrytie celoštátnej spotreby. Potrebné boli opatrenia intenzívnejšej exploatácie historického solivarského ložiska a takisto hľadanie nových surovinových zdrojov. Dopyt po soli v Československu uspokojilo zvýšenie ťažby suroviny v Marmarošských baniach a stále využívanie kapacity Nového solivaru, suroviny sa získavali i z lokality v Zbudzi, v Solivare sa soľ čerpala len z jamy Leopold a varila sa vo varni František. V tomto období museli pre zlý technický stav zbúrať pôvodnú varňu Ferdinand a tiež zanikli kúpele pre zamestnancov. V rámci hľadania surovinových zdrojov sa ďalšie prieskumy a vrty robili postupne ďalej aj v rokoch 1935, v roku 1969 ich bolo spolu 34. „Nový solivar v Prešove prevzal dejinnú úlohu historického Solivaru - Soľnej Bane i „soľnobanského handľu“ (Butkovič 1978, s. 135).

Obrázok 17: Nový solivar v prvej polovici 20. storočia

Zdroj: Dušan Peterec, súkromná zbierka

Od začiatku existencie podniku bol jeho majiteľom štát. K zmene došlo až v deväťdesiatych rokoch. Podnik sa zmenil zo štátneho na akciovú spoločnosť. V tomto období existoval projekt na vybudovanie ďalšieho solivaru pri ložisku v Zbudzi. Dokonca bol vybudovaný soľankovod z Nového solivaru do Zbudze. Oficiálne bol SOLIVAR ZBUDZA a.s. zapísaný do obchodného registra 1. 2. 1993, avšak dobudovať sa ho nikdy nepodarilo, nikdy v ňom nebola spustená prevádzka a podnik 14. 10. 2002 po rozhodnutí súdu vymazaním z obchodného registra zaniká. Slovenským tzv. „soľným rytierom“ je Ing. Gejza Markovič, ktorý v prešovskom Novom solivare strávil tridsaťtri rokov, z toho dvadsaťpäť rokov vo funkcii. „Už v roku 1996, keď ma Fond národného majetku delegoval na čelo predstavenstva, bola fabrika súca na konkurz a na definitívne ukončenie ťažby a spracovania soli. Mojou úlohou bolo udržať prešovský solivar v činnosti do dokončenia nového závodu v Zbudzi“ (Soľ nad zlato už iba v rozprávke 2009). To že solivar vydržal až do roku 2009 považuje za zázrak. Podľa neho výhodou bol nízky kurz koruny, ktorý tomu napomohol. Vďaka nemu až 60 % produkcie putovalo na zahraničné trhy. K definitívnemu ukončeniu výroby prispelo i silné euro. Podnik bol v konkurze až ho napokon odkúpila rakúska firma Salinen. Odkúpená bola celá technológia i know-how Nového solivaru, Salinen tu 15. 5. 2009

o 17:00 prevádzku definitívne ukončil, čím sa po 439 rokoch definitívne uzavrela kapitola výroby soli v Prešove. Dnes na lukratívnych pozemkoch stojí opustená fabrika. Aké sú ďalšie plány nového majiteľa zatiaľ nevedno, ak by však fabriku zbúral a odstránil, získal by niekoľko cenných stavebných pozemkov (Soľ nad zlato už iba v rozprávke 2009).

Obrázok 18: Nový solivar v súčasnosti

Zdroj: Daniela Hauserová, 29.4.2011

5.5 Projekty na obnovu a využitie objektov v Solivare

Národná kultúrna pamiatka Solivar pri Prešove je súčasťou STM Košice a predstavuje unikátny komplex technických objektov na čerpanie a varenie soli. Ako bolo v predchádzajúcich častiach opísané, solivary v súčasnosti existujú dva. Pôvodný, „starý“ solivar v Solivare je významnou národnou kultúrnou pamiatkou už dlhé roky. Nový Solivar, ktorého prevádzka bola ukončená relatívne nedávno predstavuje v súčasnosti typický príklad brownfield. Jeho budúcnosť je zatiaľ neistá, nie je možné

z určitou povedať, či bude vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku, či bude odpredaný a využitý iným spôsobom.

Prvý a v podstate do dnes jediným komplexným projektom, na obnovu a rozvoj Solivaru je projekt s názvom SOLIVAR - Národná kultúrna pamiatka. Projekt spadá pod spoločnosť Stavoprojekt s.r.o. Prešov, skladá sa z dvoch častí, zverejnený bol v roku 1989. Prvú časť predstavujú prieskumy a rozborov. Územie bolo vymedzené ochranným pásmom pamiatky KÚŠPSOP Prešov, doplnené okrajovými pásmi, ktoré by možno časom bolo potrebné zahrnúť do projektu. Dôraz sa kládol hlavne na historický prieskum objektov NKP, vrátane pôvodnej štruktúry osídlenia. Základnou požiadavkou bolo: „Na základe údajov, zistených v rámci prieskumov a rozborov v teréne, ako aj na základe archívneho výskumu a konzultácií, navrhnuť možnosti využitia areálu, ktoré by zodpovedali hodnote pamiatky európskeho významu“ (Valovič 1989, s. 24). Ďalšia kapitola projektu je venovaná zhrnutiu vývoju a historickým údajom o území, kde sú vymenované najcennejšie pamiatkovo chránené objekty:

- Sklad soli - komory
- Varňa František - huta
- Maschinhaus (kovárske dielne, ktoré boli pôvodne skúšobňami na varenie soli)
- Múzeum (bývala strojoňa)
- Vozovňa
- Dom č. 11-13
- Dom č.15
- Kaplnka sv. Jána Nepomuckého

Projekt pokračuje v popise vtedajšieho funkčného využitia územia, kde sa konštatuje, že aj napriek svojmu stavu sa objekty už dlhé roky nevyužívajú a nechávajú sa chátrať. „Verejné priestory patriace k národnej kultúrnej pamiatke sú neupravené, verejná zeleň je neudržiavaná, nie sú vyjasnené majetkovo-právne vzťahy“ (Valovič 1989, s. 22). Problémom tiež bolo, že postupne začali byť verejné priestory zaberané súkromníkmi. Po preskúmaní lokality, objektov bol skonštatovaný ich dezolátny stav. Bolo bezpodmienečné nutné vypracovať Program pamiatkovej úpravy a zabrániť tak znehodnoteniu nevhodnou rekonštrukciou. Treba tiež spomenúť, že ťažobné územie bolo mimo areálu NKP, mimo skúmaného územia.

Po ukončení prieskumov a rozborov sa dospelo k záverom. Čo sa týka hľadiska materiálneho jednoznačne technický charakter majú objekty gápl'a, četerní a varne,

spadajú pod správu STM Košice ako technické pamiatky, ich stav bol relatívne dobrý. Objekt bývalých skladov soli bol po rozsiahlom požiari v roku 1986 v dezolátnom stave. Objekt nemá technickú hodnotu, možnosti jeho využitia sú voľné. Z hľadiska prírodného je hlavnou danosťou územia slaná voda - soľanka, ktorá sa aj napriek svojim liečebným vlastnostiam v danom období nevyužívala. Z toho dôvodu by bolo potrebné areál využiť takými spôsobmi, ktoré by viedli k návratnosti investícií a k zabezpečeniu sústavnej údržby historicky hodnotných objektov bez nárokov na ďalšie dotácie.

Druhou časťou je Prevádzková štúdia - alternatívne riešenia. Tie sú rozdelené do 9. bodov, ktoré v krátkosti zhrniem, 10. bodom je už odporúčaná alternatíva:

1. *Lahký priemysel* - „Konceptia vychádza z minimalizovaného riešenia, keď technicky zaujímavé objekty sa stávajú exponátmi technického múzea - sú to gápel, četerne a varňa a ostatným objektom NKP sú priradené funkcie v súvislosti s priemyselnou prevádzkou“ (Valovič 1989, s. 9). V tomto zmysle mala ostať zachovaná cestná sieť s jedinou zmenou a to presunom konečnej otočky trolejbusov MHD a priemyselná výroba mala byť umiestnená v objekte bývalých skladov soli.

Autori predpokladali minimalizáciu nákladov vzhľadom na to, aké možnosti areál poskytoval. Výroba by však rozvoju pamiatky nepomohla, skôr by ju potlačila, preto tento návrh nepovažujem za vhodný.

2. *Skladové hospodárstvo* - To by zahrnilo objekt bývalých dielní a sklad soli. Vystáva však otázka, či je vhodné rozvíjať skladové hospodárstvo v podmienkach nového hospodárskeho mechanizmu, kde bol svetový trend opačného smeru.

Tento návrh predstavuje skôr núdzové riešenie. Myslím, že v tej dobe boli vhodnejšie možnosti využitia objektov.

3. *Stredisko družstevného závodu* - Myšlienkou bola lokalizácia tržnice opäť do priestorov bývalého skladu soli. „Zápory koncepcie spočívajú v potlačení kultúrno-historickej hodnoty areálu a odtrhnutí komerčných funkcií od muzeálnej expozície, pretože ťažko možno predpokladať, že predávajúci alebo nakupujúci občania pôjdu obdivovať pamiatky technických schopností našich predkov“ (Valovič 1989, s. 13).

Pri zvýšenom pohybe predávajúcich a nakupujúcich v pamiatkových objektoch existuje zvýšené nebezpečenstvo ich poškodenia, návrh nepokladám za vhodný.

4. *Školské zariadenie* - Myslí sa integrácia technickej pamiatky s kultúrno-historickou hodnotou a využitie liečebných účinkov soli a slanej vody. Alternatíva predpokladá umiestnenie školského zariadenia typu „školy v prírode“ s liečebno-rehabilitačným režimom.

Riešenie predstavuje vhodné prepojenie TP so vzdelávacím a ozdravovacím zariadením. Problémom v tej dobe bola možnosť získať väčšie investičné možnosti, potrebné na vybudovanie ubytovacích priestorov.

5. *Klubové zariadenie* - Umiestnenie zariadenia pre rozvíjanie technických schopností mladej generácie so zapojením staršej generácie v objekte bývalých komôr a dielní.

Alternatíva bola vhodná pre zlepšenie vzťahov medzi mladšou a staršou generáciou, mohla napomôcť k zvýšeniu voľnočasových aktivít v meste. V Solivare ale žili už v tej dobe prevažne starí obyvatelia, preto bolo potrebné väčšie zatriktívnenie činnosti klubu, aby pritiahlo mládež aj z iných štvrtí mesta.

6. *Kultúrne zariadenia* - Priestor, kde by sa skĺbili kultúrne i umelecké prejavy rôznych odvetví umenia, pričom by sa naviazalo na kultúrne tradície prostredia Solivaru a tiež Prešova ako strediska vzdelania a kultúry.

Alternatíva pekne nadväzuje na kultúrne tradície oblasti, pôsobenie by však bolo monotematické, bolo preto potrebné rozsiahlejšie prepojenie, napr. Prešov - Košice.

7. *Rehabilitačné zariadenie* - „Objekt skladov soli predstavuje vlastné liečebné zariadenie. Predpokladá sa využitie soľanky pri výrobe inhalačných solí a jej využitie v prvom rade pre liečbu chorôb horných ciest dýchacích“ (Valovič 1989, s. 19). Projekt „kúpeľov“ by si však vyžadoval vysoké investície. V pláne bolo taktiež vysadenie lesoparku v juhovýchodnej časti areálu.

Táto možnosť predstavovala v tej dobe veľkú technologickú a investičnú náročnosť, čo boli najväčšie problémy realizácie.

8. *Rekreačno-vzdelávacie centrum* - Znovu sa dostávame k skladom soli. Tie by mali slúžiť aj ako kultúrno-spoločenské centrum. Kultúrno-vzdelávacie aktivity sa vykonávali v parku v priestore priľahlého námestia, kde by mohol byť aj amfiteáter. Ide o víziu spojenia histórie a súčasnosti a prostredníctvom mladej generácie aj budúcnosti.

Alternatíva predstavuje ideálne spojenie tradície a komerčného využitia, vyžadovala však veľké finančné náklady.

9. *Vedecké mestečko* - Spojenie skladov soli ako kultúrno-spoločenského centra s novými laboratóriami vo forme hniezdovej výstavy, rozmiestnených v lesoparku. Predpokladal sa boom vedeckého myslenia.

Vzhľadom na vtedajšiu situáciu bola koncepcia mierne nadnesená.

10. *Odporúčaná alternatíva* - Táto sa snaží spojiť výhody viacerých alternatív a to rehabilitačného zariadenia, školského zariadenia, kultúrneho zariadenia a rekreačno-vzdelávacieho zariadenia. „Ďalšie využitie prírodných zdrojov predstavuje inhalačná kolonáda, v ktorej voľne stekajúca soľanka vytvára slanú atmosféru podobnú morskému vzduchu s rovnakými účinkami na horné cesty dýchacie“ (Valovič 1989, s. 25).

Záverom je zhnutie celého projektu kde sa autor zmieňuje, že sa ako optimálne javia funkcie, ktoré funkciu múzea a technickej pamiatky nepotláčajú, ale naopak podporujú ju a nadväzujú na kultúrne a technické tradície prostredia ako vo svojom výraze, tak vo funkcii. Ideálnym riešením je symbióza technickej pamiatky a novej funkcie, keď príjem z prevádzky slúži zároveň na údržbu pamiatky a pamiatka vytvára predpoklad pre vznik novej funkcie, prípadne ju výrazne zatriktívňuje.

Po preštudovaní projektu som zistila, že sa týka NKP Solivar vrátane blízkeho okolia. Do úvahy sa teda brala celé oblasť okolo objektov. Boli vykonané dôsledné prieskumy sledovaného územia a následne rozbery. Venovali sa vývoju územia, prírodným danostiam, vývoju aktivít na území a vtedajšej situácii. Existujú v podstate dve hlavné alternatívy využitia Solivaru. V prvom rade ide o zachovanie technických pamiatok spadajúcich pod STM ako súčasť expozície múzea, druhou alternatívou je rekonštrukcia bývalého skladu soli pre viacúčelové využitie. Dôraz sa kladie na využitie liečivých účinkov soľanky.

Všetky navrhnuté alternatívy predstavovali príklady tzv. sociálnej výmeny (kapitola 2.1.1). Využitie technickej pamiatky bolo postavené tak, aby z neho mali úžitok obyvatelia, ale zároveň svojimi vstupnými poplatkami prispievali k ďalšiemu rozvoju objektov. Z projektu je jasné, že cenné objekty mali byť zachované v pôvodnom stave, sprístupnené len v rámci prehliadky so sprievodcom. V pláne bola kompletná rekonštrukcia bývalého skladu soli, ne ktorého využitie bolo potrebné vybrať vhodnú kombináciu predstavených alternatív. Za najrozumnejšie považujem kombináciu školského, kultúrneho a klubového zariadenia. Lokalizáciu ľahkého priemyslu, skladového hospodárstva či strediska družstevného závodu nepovažujem za prijateľné riešenie vzhľadom na pamiatkový charakter objektu. Predpokladám, že vybudovanie

kúpeľno-rekreačného objektu by bolo vyžadovalo veľké investície a väčšie priestory. Ako už bolo spomenuté, projekt bol dokončený a zverejnený v júni roku 1989, pár mesiacov pred revolúciou, kedy došlo k obrovským zmenám v mnohých oblastiach. K danému projektu sa po zmene režimu už nikto nevrátil, technické pamiatky malo v správa STM Košice a sklad soli ďalej chátral.

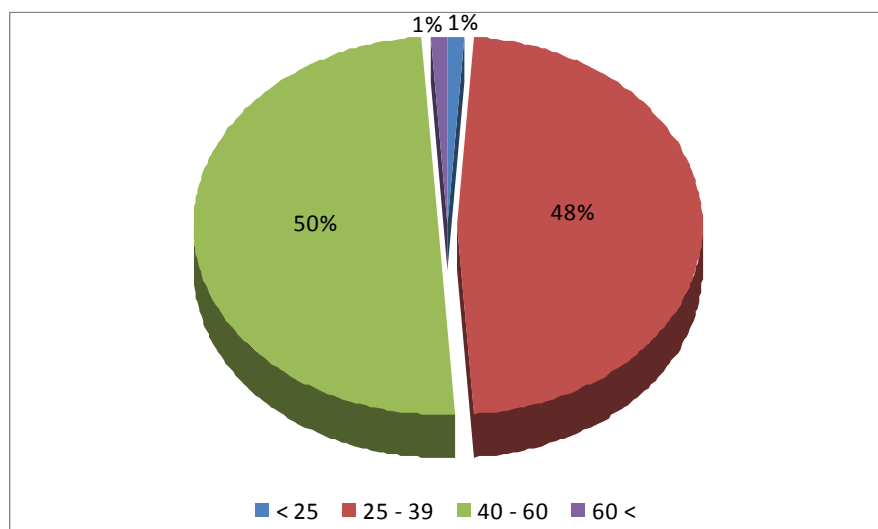
29. mája 2001 sprístupnilo STM Košice v NKP Solivar stálu expozíciu s názvom „Dejiny ťažby soli v Solivare“. Časť expozície je sprístupnená v rekonštruovanej varni František, ďalej bol sprístupnený gápel a četerne. Prehliadku je možné absolvovať len so sprievodcom, ktorý v rámci výkladu poskytne potrebné informácie.

Druhý projekt bol na Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja podaný 18. novembra 2009. Ide o Projekt ROP 3 (Regionálny operačný program) s názvom „Rekonštrukcia objektu Sklad soli Solivar - Prešove“. Ministerstvo projekt schválilo v januári 2010 s rozpočtom 2,5 milióna eur, následne bola podaná žiadosť o poskytnutie nenávratného finančného príspevku na realizáciu projektu, ktorá bola taktiež schválená. „Bude to nielen historicko-technický objekt, ale vznikne tam aj priestor pre prezentáciu technológie výroby soli . Naplánované sú aj konferenčné sály, stále muzeálne expozície napríklad soľnobanskej čipky, sieť obchodníkov so suvenírmi, aj ubytovacie kapacity s tým, že sa prepojí s inými historickými objektmi v areáli. Bojujem o to už 15 rokov a verím, že tentoraz sa to už podarí“ (Gen. riaditeľ STM v Košiciach Eugen Labanič, Prešovský Korzár 18. 3. 2011). So stavbou sa však do teraz nezačalo. Prešovčanom sa to nepáči, legislatívny proces, ktorý nie je po viac ako roku ukončený sa im zdá nekonečný. Generálneho riaditeľa STM v Košiciach, Eugena Labaniča uviedol, že rekonštrukcia je len pozastavená, lebo ministerstvo kultúry vykonáva previerku verejného obstarávania. Akonáhle sa vec uzavrie, stavba sa začne. Možno už v apríli. (Prešovský Korzár, 18.3.2011) Skončil mesiac máj a na mieste bývalého soľného skladu stojí ruina, bez strechy, bez hodín na veži, so stavbou sa stále nezačalo. Podľa Ing. Danice Jaremovej je dôvodom verejné obstarávanie na dodávateľa stavebných prác, ktoré nebolo ukončené k 31. decembru 2010, posledný termín bol stanovený do 30. júna 2011. Žiaľ, vzhľadom na uvedené skutočnosti mi v STM v Košiciach neboli ochotní existujúci realizačný projekt poskytnúť.

5.6 Návrh ďalšieho využitia Solivaru

Počas spracovania diplomovej práce bol vykonaný výskum, pri ktorom bolo v dotazníkovom šetrení oslovených 100 učiteľov prešovských základných a stredných škôl, 30 poslancov mestského zastupiteľstva a primátor mesta Prešov. Poslancov a učiteľov mesta som si vybrala z dôvodu lokalizácie Solivaru ako súčasť mesta. Zaujímalo ma aké povedomie majú o danej problematike poslanci, ktorí majú v rukách schvaľovanie rôznych projektov a budúce využitie objektov. Učitelia zas majú na starosti vzdelávanie a odovzdávajú vedomosti mladým (kapitola 3.2.1). Celková návratnosť dotazníkov bola 63 %, návratnosť u poslancov bola len 20 %, naopak u učiteľov až 78 %. Z celkového počtu odpovedajúcich bolo 84 % žien a 16 % mužov. Žiaden z respondentov nie je čerstvým absolventom vysokej školy a teda nie je mladší ako 25 rokov, naopak jeden respondent pracuje ako dôchodca a je starší ako 60 rokov. Ostatní respondenti sa delia v podstate na polovicu do stredných vekových kategórií. A to 25 - 39 rokov, 48 % respondentova 40 - 60 rokov, 50 % respondentov. Zastúpenie respondentov v jednotlivých kategóriách znázorňuje graf č. 1. Vzor dotazníka je súčasťou prílohy (Príloha 3)

Graf 1: Podiel vekových kategórií v dotazníkovom šetrení

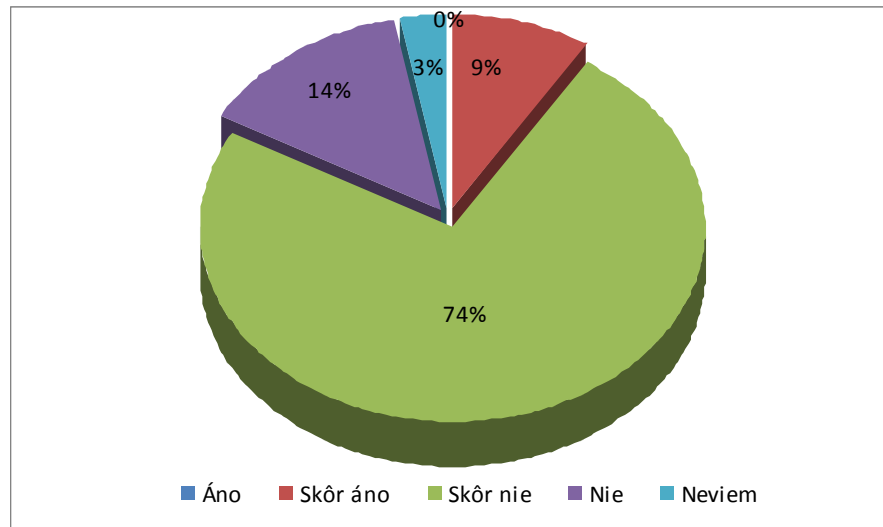
Zdroj: Vlastné šetrenie

Až 96 % respondentov má ukončené vysokoškolské vzdelanie. Fakt je spôsobený nutnosťou tohto stupňa vzdelania pre vykonávanie učiteľskej profesie. Zvyšné 4 % predstavujú respondenti so stredoškolským vzdelaním.

V prvej, všeobecnej časti, bolo najzaujímavejšie, čo si ľudia predstavujú pod pojmom technická pamiatka. V mnohých odpovediach boli len všeobecne vymenované diela, napr.: budovy, stroje, zbrane, dopravné prostriedky alebo parná lokomotíva. Najčastejšie respondenti používali spojenia ako: pamiatky týkajúce sa vedy a techniky, technické vynálezy, vynálezy, ktoré ovplyvnili technický rozvoj, banská technika, stroje, či stavby. Takmer všetci však technické pamiatky považujú, za niečo zničené, niečo prekonané, niečo čo sa dnes už nepoužíva alebo neslúži svojmu pôvodnému účelu. Dalo by sa povedať, že pre väčšinu respondentov z dotazníkového šetrenia vyplýva vek ako spoločné kritériu pre technickú pamiatku. Tento názor nie je veľmi správny. Definícia TP podľa Mazáča (2003) (kapitola 2.4), ku ktorej sa vo svojej práci prikláňam, vek ako kritérium neuvádza. Už pri druhej otázke sa ukázalo, že medzi TP patria aj objekty z nedávnej minulosti, objekty plne funkčné, slúžiace svojmu pôvodnému účelu. Najčastejšie uvádzané príklady svetových technických pamiatok boli buď celosvetovo známe lokality, ktoré iniciujú miesta v blízkosti Prešova: napr. poľská Wieliczka, známa ťažbou soli, rovnako ako Solivar, či austrálske opálové bane, keďže jediná ťažba drahého opálu v Európe bola kedysi na Dubníku pri Prešove. Podľa výskumu si respondenti TP na Slovensku spájajú najčastejšie s pamiatkami týkajúcimi sa banskej ťažby, mlynov a mostov. Hoci boli medzi odpoveďami spomenuté aj železničky, žľab na spúšťanie dreva a lanovka na Lomnický štít. Laická verejnosť si TP spája najmenej s pamiatkami komunikačného staviteľstva. Podľa odborníkov je naopak práve táto skupina TP Najznámejšími technickými pamiatkami v blízkosti Prešova sú už spomínané opálové bane.

Graf č. 2 zobrazuje názor opýtaných na starostlivosť o TP. Žiaden z respondentov nezastáva názor o dostatočnej starostlivosti o technické pamiatky, 9 % pokladá túto starostlivosť za skôr dostatočnú. Až 74 % opýtaných považuje starostlivosť o technické pamiatky u nás za skôr nedostatočnú. Títo opýtaní sa v podstate zhodujú s názorom odborníkov. Mnohí z nich porovnávajú stav TP na Slovensku so stavom a starostlivosť o TP v zahraničí. Ako nedostatočnú starostlivosť o TP označilo 14 % respondentov a k otázke nevedeli zaujať postoj 3 % respondentov. Z prieskumu vyplýva názor ľudí na potrebu zvýšenia starostlivosti o TP.

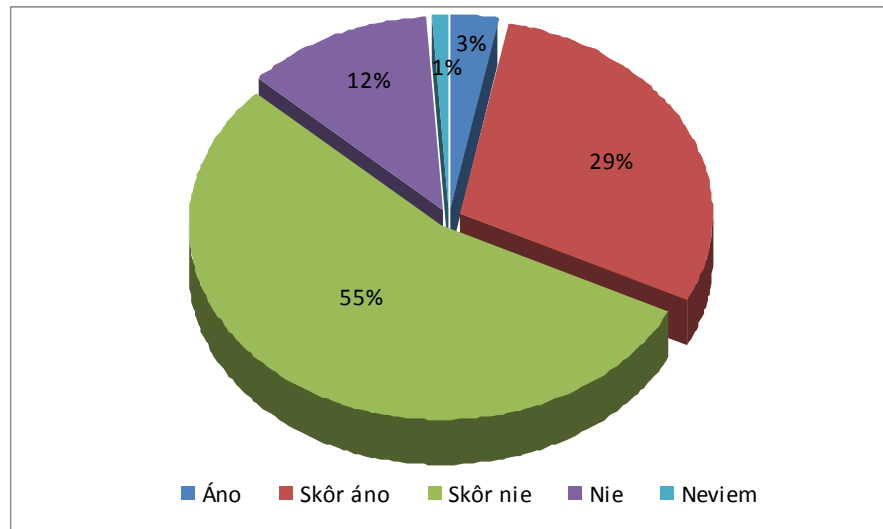
Graf. 2: Odpoveď na otázku: Myslíte si, že je starostlivosť o technické pamiatky dostatočná?

Zdroj: Vlastné šetrenie

Ďalšia otázka sa týkala porovnania starostlivosti o pamiatky technické, so starostlivosťou o pamiatky iného druhu (Graf č. 3). Tu už boli vyjadrenia menej jednoznačné ako pri predchádzajúcej otázke. Síce polovica respondentov vo svojich odpovediach uvádza, že sa skôr väčšia starostlivosť venuje iným pamiatkam než technickým, neznamená to úplný nesúhlas s touto situáciou u všetkých z nich. Časť opýtaných totiž vyjadrila názor, že rovnaká starostlivosť ani nie je potrebná a venovanie vyššej pozornosti napr. pamiatkam ľudovej tvorby, či historickým pamiatkam je správne. Ak vezmeme do úvahy v akej dobe žijeme, ako rýchlo napreduje práve technický pokrok, považujem zachovanie týchto pamiatok pre ďalšie generácie za dôležitý.

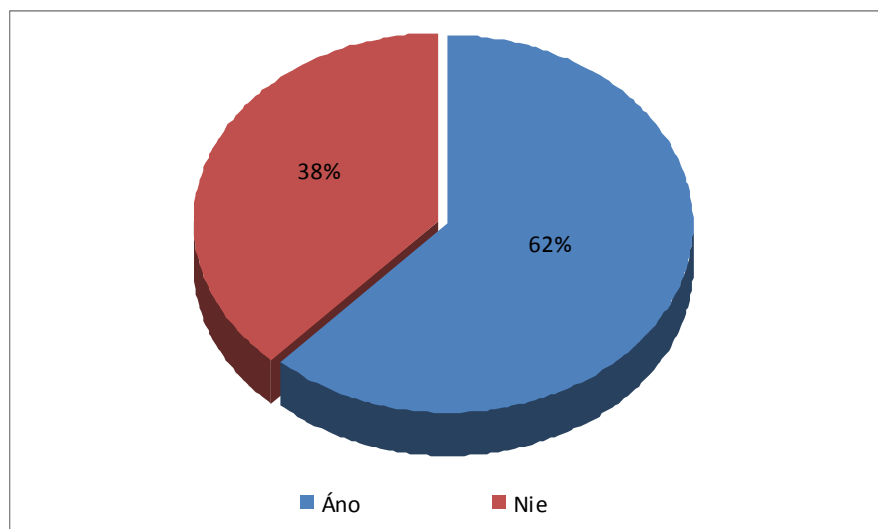
Graf 3: Myslíte si, že je starostlivosť o technické pamiatky na rovnakej úrovni ako starostlivosť o iné pamiatky?

Zdroj: Vlastné šetrenie

Za jedni z najpodstatnejších informácií považujem odpovede na otázku ako sa využíva súbor technických pamiatok Solivar a či ich respondenti navštívili. Znárodnenie poskytuje graf č. 4. Solivar navštívilo 62 % z nich. Všetci, ktorí komplex navštívili, vedia ako sa pamiatky využívajú a nakoľko sú funkčné. Respondenti, ktorí pamiatky nenavštívili odpovedali rôzne. Časť z nich o danú problematiku vôbec neprejavila záujem. Ostatní opýtaní, ktorí objekt nenavštívili majú určité vedomosti o Solivare získané prevažne z internetových stránok mesta. Na základe prieskumu môžeme konštatovať, že mimo tých, ktorí o pamiatky záujem nejavia vôbec, majú obyvatelia Prešova povedomie i potrebné informácie o komplexe TP Solivare.

Graf 4: Odpoveď na otázku: Viete ako sa technické pamiatky Solivaru využívajú? Navštívili ste ich?

Zdroj: Vlastné šetrenie

Názory na ďalšie možnosti využitia sú dosť podobné. Okrem múzea by sa časť priestorov mohla využívať pre účely výučby a spoločenské akcie. K rozvoju cestovného ruchu by mohol objekt prispieť, ak by sa stal súčasťou nejakého náučného chodníka, napr. chodníka po banských pamiatkach. Ide teda o vzdelávaciu funkciu CR, ktorú môžeme pokladať za prospešnú. Financovanie prevádzky a prípadných rekonštrukcií by mal zabezpečiť štát v spolupráci s Ministerstvom kultúry, s VÚC alebo s mesto. Spolufinancované by malo byť s pomocou fondov EÚ a súkromného sektoru. Pamiatka podľa názoru väčšiny respondentov nemá patriť do súkromných rúk. Z vyjadrení je citeľná veľká nedôvera voči tejto forme vlastníctva. Prejavuje sa obava z chátrania alebo odstránenia objektov. Ak by však k tejto forme vlastníctva malo dôjsť, tak jedine pod kontrolou štátu. Teda určitý podiel by vlastnil štát a zvyšok by bol v rukách súkromníka, pričom štát by vykonával stálu kontrolu.

Smutná realita vládnuca na Solivare mrzí aj správcu objektu p. Mareka Duchoňa. V priestoroch komplexu TP na Solivare pracuje už desať rokov, svoju prácu má rad a k miestu má určitý vzťah. Podľa jeho slov návštevnosť pamiatky v posledných rokoch klesla. Príčiny však nevidí v nezájme ľudí o danú pamiatku, práve naopak. Domácich návštevníkov nie je menej, záujem Slovákov o poznanie ťažby soli ešte možno o čosi stúpol práve po zrušení Nového solivaru, jediného podniku na výrobu soli na Slovensku. Rapídne sa však znižuje počet zahraničných turistov. Pre spresnenie treba

poznamenať, že zahraničných turistov tu nikdy nebolo veľmi veľa, no kedysi sem v letných mesiacoch, v období dovoleniek chodievali organizované zájazdy z Francúzska, či Nemecka. Boli to prevažne jednoduchý návštevníci, ktorí ďalej putovali po stopách soli do Poľska. „Francúzi tu neboli už aspoň dva roky a Nemcov je tiež veľmi málo“, uviedol Duchoň. Záujem práve Nemcov o návštevu Solivaru vychádza do značnej miery z histórie územia. Ako som uviedla v kapitole 5.2, obec Solivar vznikla zlúčením troch samostatne sa vyvíjajúcich obcí. Jedna z nich, s názvom Šváby, vznikla z novousadlíkov z Nemecka (Alsaska a Švábskej vysočiny) (Duchoň 2007). Nemeckí návštevníci sú tu aj z dôvodu rodinných stretnutí. Takisto českí turisti sú v posledných rokoch dosť ojedinelí. Väčšina z nich sem takisto zabľúdi pri príležitosti rodinného stretnutia v Prešove. Duchoň vidí príčiny zníženia návštevnosti v absentujúcej propagácii. Ponuka Solivaru chýba v cestovných kanceláriách a tak zahraniční turisti nemajú možnosť dozvedieť sa o tomto komplexe, čo je obrovská škoda. Veď pamiatky týkajúce sa ťažby soli sú aj neďaleko, v Poľsku a o poľskej Wieliczke môžeme povedať, že je európsky známa. Práve tu by sa dala využiť myšlienka vytvorenia náučného chodníka po technických pamiatkach. O Solivare existuje len správa na internetovej stránke STM v Košiciach, pod ktoré spadá ako vysunutá expozícia, existujú knižné publikácie v slovenskom jazyku. Najväčšie zastúpenie medzi návštevníkmi majú teda Slováci. Celoročne sem na exkurzie prichádzajú žiaci základných a stredných škôl nie len z Prešova, ale z celého východoslovenského regiónu. V letných mesiacoch prichádzajú rodiny s deťmi, aj samostatní návštevníci.

Z tvrdení správcu je jasné, že aj napriek tomu, že Solivar do dnes nie je zrekonštruovaný má čo ponúknuť a svoje ponuky by mal rozširovať aj naďalej. Duchoň, tak ako aj občania mesta, sú znechutení „ničnerobením“ kompetentných. Súčasný projekt na rekonštrukciu bývalého skladu soli považujú za prospešný a je potrebné ho čo najskôr realizovať a prilákať väčší počet turistov. Občania od rekonštrukcie očakávajú vznik nových pracovných miest, čo by samo o sebe prinieslo prospech oblasti. Ďalším pozitívom je zvýšenie počtu návštevníkov, ktorým treba poskytnúť služby, tu zas vidia príležitosť malý podnikatelia. V týchto prípadoch dochádza k sociálnej výmene, opísanej v kapitole 2.1.1. Pre turistov je prospešné poznanie a oddych v predmetnej lokalite, domáci zas v zvýšenej návštevnosti vidia možnosť zisku.

Ako však zdôrazňuje Duchoň. „V prvom rade je potrebné uvedomiť si hodnotu samotného technického diela a dbať na odovzdávanie cenných poznatkov z minulosti aj ďalším generáciám“ (Duchoň). Zrekonštruovaním skladu by sa skrášilo prostredie, vznikli by možnosti ďalšieho rozvoja, ktoré sú tu potrebné.

6 ZÁVER

Stanovené ciele tejto práce predstavovali analýzu stavu a situácie v problematike technických pamiatok na Slovensku a analýzu stavu objektov súboru technických pamiatok Solivar. Pre základné ciele boli stanovené pracovné otázky. Nie všetky ciele sa podarilo kompletne vyplniť. Hlavným problémom bola neochota komunikácie a poskytnutia informácií zo strany kompetentných. Bohužiaľ sa mi nepodarilo získať detailné informácie o všetkých TP na Slovensku, ani originál najnovšieho projekt obnovy budovy bývalých skladov soli v Solivare.

Práca je rozložená do šiestich kapitol. Po zdôvodnení výberu témy a lokality som si stanovila výskumné ciele a pracovné otázky. V nasledujúcej kapitole uvádzam teoretické zarámovanie. V súvislosti s TP ako industriálnym dedičstvom bolo prínosom uvedenie do problematiky konceptu dedičstva, ktorému sa venovalo viacero autorov. Práca sa opiera o koncept sociálnej výmeny, ku ktorej ale dochádza v každodennom živote. Ide totiž o prínos pre obe strany vo vzájomnom vzťahu. So spomínaným konceptom súvisí koncept životného cyklu destinácie, kde si však dovoľujem polemizovať s vhodnosťou jeho aplikácie na destinácie s technickými pamiatkami.

Ďalším krokom bolo predstavenie literatúry venujúcej sa danej problematike. Tu nastal problém relatívneho nedostatku potrebnej literatúry. Prejavil sa problém, kedy od prvej polovice osemdesiatych rokov, do polovice deväťdesiatych rokov došlo k útlmu záujmu o tieto diela, pamiatky. Nasledovalo vymedzenia pojmu technická pamiatka. Vymedzenie nie je jednoduché, dospela som k záveru, že jediná presná definícia ani nie je možná. Po predstavení pojmov podľa niekoľkých autorov som sa pre účely svojej práce rozhodla prikloniť k definícii podľa Mazáča (2003), ktorý za technické pamiatky považuje také ľudské diela, ktoré dokladajú vývoj techniky, vedy a výroby v histórii spoločnosti (ich rozmanitých základných foriem a využití v rôznych oblastiach spoločenského života a v rôznych spoločensko-historických podmienkach) a ich kultúrna hodnota je takého stupňa, že je v záujme spoločnosti ich trvalé uchovanie. Dôležitú časť práce tvorila kapitola venovaná metodike práce.

Diplomová práca má dve nosné kapitoly. V prvej z nich som sa venovala technickým pamiatkam na Slovensku. Zhrnula som názory autorov na túto tému, takisto som opísala prístupy k danej problematike v jednotlivých obdobia. Z toho vyplynulo, že technickým pamiatkam sa venovala väčšia pozornosť v sedemdesiatych rokoch, menšia

na začiatku osemdesiatych rokov a k útlmu došlo zhruba v roku 1985. Prestali sa konať konferencie, publikovať príspevky. Situácia sa zmenila až koncom rokov deväťdesiatych a v súčasnosti sa im venuje zvýšená pozornosť na úrovni národnej, i medzinárodnej. Problémom v rámci tejto témy nebolo len vymedzenie pojmu, ale takisto určenie vhodnej klasifikácie. Postupovala som podobne ako pri vymedzení pojmu, opísala som klasifikácie technických pamiatok podľa viacerých autorov, pričom som sa snažila zhodnotiť ich prínos. Napokon som vytvorila vlastnú klasifikáciu TP na Slovensku. Zistila som tiež, že na Slovensku je 57 TP oficiálne vyhlásených za kultúrnu pamiatku, existujú však aj ďalšie, mimo tohto zoznamu. Na základe mnou vytvorenej klasifikácie som pamiatky roztriedila podľa ich funkčnosti, ich sprístupnenia pre verejnosť a podľa ich spoplatnenia a znázornila som ich lokalizáciu. V tejto časti práce je zrejmé, že kultúrne pamiatky zo zoznamu technických pamiatok sú buď plne funkčné a využívané na svoj pôvodný účel alebo sú využívané v CR, prípadne na komerčné účely. Štyri pamiatky nie sú pre verejnosť prístupné a dve z nich predstavujú v súčasnosti brownfields.

Druhou nosnou kapitolou je prípadová štúdia, ktorá sa venuje súboru technických pamiatok Solivar. V tejto časti som priblížila polohu danej lokality. Opísala som historický vývoj územia, takisto vznik a vývoj, minulosť ťažby a výroby soli a jej vývoj až do súčasnosti. Kapitola je obohatená a obrázky, ktorých úlohou je uľahčiť predstaviť si jednotlivé objekty a samotnú výrobu soli v nich. K objektu sú priradené vždy dva obrázky, z ktorých jeden zobrazuje jeho minulosť, resp. pôvodný stav, druhý obrázok zobrazuje stav aktuálny. V tejto časti som venovala pozornosť aj Novému solivaru, ktorý vznikol začiatkom minulého storočia, no výroba je tu už takisto minulosťou. Objekt je momentálne opustený a o jeho osude zatiaľ nie je rozhodnuté. V súčasnosti predstavuje brownfield. Dôležité a pre prácu podstatné bolo oboznámenie sa s projektmi na obnovu TP v Solivare a ich realizovaní, resp. nerealizovaní. Prvý projekt, z roku 1989 sa venoval celému komplexu TP Solivar. Hlavnou myšlienkou bolo zachovanie pamiatkových objektov ako exponátov múzea a kompletná rekonštrukcia budovy bývalých skladov soli. Pre túto budovu bolo navrhnutých niekoľko alternatív využitia. Projekt bol zverejnený krátko pred revolúciou v roku 1989, po zmene režimu už k jeho realizácii nedošlo. Pamiatkové objekty boli v roku 2001 sprístupnené pre verejnosť ako vysunutá expozícia STM Košice. Druhý projekt pochádza zo súčasnosti a venuje sa už len rekonštrukcii budovy bývalých skladov soli. Žiaľ počas písania práce neboli splnené legislatívne požiadavky, k realizáciou nedošlo. Po vykonaní vlastného

terénneho šetrenia, dotazníkového šetrenia, riadených rozhovoroch som dospela k záverom. NKP Solivar je významná lokalita, ktorá budí záujem ľudí. Je nevyhnutné venovať dostatočnú starostlivosť pamiatkovým objektom, ktoré sú súčasťou muzeálnej expozície. Pre ďalší rozvoj komplexu je potrebná rekonštrukcia bývalých skladov soli. Po jej vykonaní by budova dala využiť na vzdelávacie a kultúrne účely. Mohla by napomôcť zatraktívneniu Solivaru a zvýšeniu jeho návštevnosti. Nutné je takisto zabezpečiť propagáciu na Slovensku, aj v zahraničí.

7 ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A ZDROJOV

Literatúra

- BABIAK, M., KACLEROVÁ, E. (1982): Čo (ne)vieme o technických pamiatkach. In: Smena na nedeľu, roč. 17, č. 45, s. 6
- BLAU, P. (1964): Exchange and power in social life. New York: Wiley, 352 s.
- BUTKOVIČ, Š. (1962): Z dejín soľnej Bane. In: Príspevky k dejinám východného Slovenska. Materiály IV. zjazdu slovenských historikov v Košiciach dňa 28.-30.6.1962, Slovenská akadémia vied 1964, Bratislava, s. 94-100
- BUTKOVIČ, Š. (1970): História slovenského drahého opálu z Dubníka. Technické múzeum Košice, Košice, 267 s.
- BUTKOVIČ, Š. (1978): Dejiny ťažby soli v Solivare. Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Prešov, 156 s.
- BUTKOVIČ, Š, CHÍLOVÁ, K. (1988): Povinnosť nás všetkých. Nad novým zákonom o štátnej pamiatkovej ochrane. Východoslovenské noviny, 37, 12. 8. 1988, č. 189 – Magazín VN, č. 32, s. 3
- COHEN, E. (1972): Towards a Sociology of International Tourism. Social Research, 39, č. 1, New York for Social Research, New York, s. 164-182.
- CORBINOVÁ, J. (1999): Základy kvalitatívneho výskumu: postupy a techniky metódy zakotvené teórie. Albert, Boskovice, 195 s.
- DISMAN, M. (2000): Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha, 374 s.
- DOXEY, G. V. A. (1975): Casual Theory of Visitor-Resident Irritants, Methodology and Research Inference. In: The Travel Research Association Conference No. 6, TTRA, San Diego (California), s. 195-198.
- DUCHOŇ, M. (2007): Potulky po Soľnej Bani. Ateliér JANA, Prešov, 72 s.
- FOLWARCZNÁ, H. (2008): Industriální dedičství České republiky. Diplomová práce, Brno, 83 s.
- HENDL, J. (1999): Úvod do kvalitatívneho výskumu. Karolinum, Praha, 243 s.
- HENDL, J. (2004): Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat. Portál, Praha, 583 s.
- HEŘMANOVÁ, E., CHROMÝ, P. (2009): Kulturní regiony a geografie kultury. Nakladatelství ASPI, Praha, 348 s.

- HOMANS, G. (1961): Social Behaviour: In Elementary Forms, 404 s.
- HOWARD, P. (2003): Heritage: Management, Interpretation, Identity. London: Continuum, 278 s.
- IŽARIK, B. (1989): Soľné komory čakajú. Rekonštrukčné práce v Solivare. Prešovské noviny, 32, 1989, č. 106, s. 3
- JANOTA, DUJANOVEC (1984): Ako zachováваме minulosť práce? In: Nové slovo, 4. 10. 1984, s. 3
- JANOTA, D. (1985): Starostlivosť o pamiatky vedy a techniky na Slovensku. In: Kollár, D. (ed.): Technické pamiatky Bratislavy Zborník mestskej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave 8, s. 254-273
- JUHÁS, L. (1991): Zabudnuté bohatstvo „Atén nad Torysou“. Slovenský východ, 1, 12. 12. 1991, č. 291, s. 5
- KONČEK, D. (1986): Hodní svojej soli. Roľnícke noviny, 41, 9. 1. 1986, č. 7, s. 2
- KOPŠO, E. (1992): Geografia cestovného ruchu. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 327 s.
- KOSOVÁ, K., GOJDIČ, I. (1981): Solivar – problémy obnovy areálu NKP. In: Pamiatky a príroda, 1/1981, č. 1, s. 27-30
- KOZLOVÁ, M. (1990): Niekomu by malo tlačiť svedomie. Trpký osud národnej kultúrnej pamiatky Solivar. Prešovský večerník, 10. 7. 1990, č. 90, s. 3
- KUNC, F. (1985): Dejiny a súčasnosť ťažby soli v Solivare. 1-3. Prešovské noviny, 28, 24. 9. 1985, č. 78, s. 3
- KVAS, J. (1956): Bohatá história prešovskej soli a solivarov. Čs. svet, 11, č. 54, s. 8
- KVITKOVIČ, J. (1971): Problémy geografického výskumu. In: Kvitkovič, J. (ed.): Zborník referátov z X. jubilejného zjazdu československých geografov v Prešove v dňoch 2.-5.9.1965, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 391 s.
- LIPTAY, J. (1985): Konceptia starostlivosti o technické pamiatky. In: Kollár, D. (ed.): Technické pamiatky Bratislavy Zborník mestskej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave 8, s. 251-256
- MAŘÍKOVÁ, H. (1996): Velký sociologický slovník. Karolínium, Praha, 1627 s.
- MAZÁČ, J. (2003): Technické kultúrne pamiatky. Vysokoškolské skripta, Vysoká škola baňská – Technická univerzita Ostrava, 144 s.
- MIRVALD, S. (1998): Metody geografického výskumu. Vydavatelství Západočeské univerzity, Plzeň, 51 s.

- MLYNKA, L. (1983): Ochrana pamiatok výroby, techniky na Slovensku. In: Pamiatková starostlivosť o ľudovú architektúru a technické pamiatky. Príroda, Bratislava, s. 25-33
- MLYNKA, L. (1985): Technické pamiatky a ich výber do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok. In: Kollár, D. (ed.): Technické pamiatky Bratislavy Zborník mestskej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave 8, s. 275-283
- OČOVSKÝ, Š. (1972): Solivar. Lidé a země, 21, 1972, č. 6, s. 274-275
- PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J. (2009): Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Gaudeamus, Hradec Králové, 298 s.
- PERGLER, P. a kol. (1969): Vybrané techniky sociologického výzkumu. Svoboda, Praha, 768 s.
- POLÁK, A. (1971): Naše sůl. Geologický průzkum. 13, 1971, č. 3, s. 89-91
- RUDOVÁ, P. (2010): Kultúrněhistorický potenciál rozvoje periférnich oblastí v Česku. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Praha, 103.
- SÁSIK, T. (1981): Národné kultúrne pamiatky. Krásy Slovenska, 58, 1981, č. 7, s.42-43
- SELÍN, J. (1986): Soľné kúpele v Soľnej Bani. In: Balneologický spravodaj 1986, Alfa 1987, Bratislava, s. 60-64
- SMITH, L. (2006): Use of Heritage. Routledge, New York, 351 s.
- SOCHA, Š. (1985): Technické pamiatky Solivaru zachránime. Prešovské noviny, 28, 19. 4. 1985, č. 31, s. 3
- SURYNEK, A., KOMÁRKOVÁ, R., KAŠPAROVÁ, E. (2001): Základy sociologického výzkumu. Management press, Praha, 160 s.
- ŠÁŠKY, L. (1985): Ku klasifikácii technických pamiatok. In: Kollár, D. (ed.): Technické pamiatky Bratislavy. Zborník mestskej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave 8, s. 257-263
- ŠILINGEROVÁ, B. (1983): Klasifikácia technických pamiatok, In: Pamiatková starostlivosť o ľudovú architektúru a technické pamiatky. Príroda, Bratislava, s. 34-37
- ŠILINGEROVÁ, B. (1983): Možnosti využitia technických pamiatok, In: Pamiatková starostlivosť o ľudovú architektúru a technické pamiatky. Príroda, Bratislava, s. 61-64
- ŠUPŠÁK, J. (1980): Aj dnes platí – soľ nad zlato. Pravda, 61, 11. 1. 1980, č. 9, s. 2
- VÁCLAVKOVÁ, V. (1981): Slaná cesta k záchrane Solivaru. Život, 31, 1981, č. 44, s. 24-25
- VALOVIČ, (1989): Solivar – Národná kultúrna pamiatka. Prevádzková štúdia – alternatívne riešenie. Stavoprojekt Prešov, Prešov, s. 28

Internet

Aktivity v oblasti cestovného ruchu a rekreace spolufinancované z SZ a národních zdrojů (2011)

<http://www.strukturalni-fondy.cz/getdoc/f3afed03-964d-4866-9f52-4b9f1dc8c529/Aktivity-v-oblasti-cestovniho-ruchu-a-rekreace-spo> [20. 6. 2011]

Dni európskeho kultúrneho dedičstvo (2011)

www.dekd.sk [24. 5. 2011]

Honors: Communications Capstone. Social Exchange Theory (2001)

<http://www.uky.edu/~drlane/capstone/interpersonal/socexch.html> [18. 6. 2011]

Charakteristika priemyslu v Prešove (2009)

<http://www.presov.sk/portal/?c=12&id=11210> [10. 4. 2011]

Charta industriálneho dedičstva (2007)

http://kotp.railnet.sk/?page_id=452 [20. 6. 2011]

Industriálne dedičstvo II. (2011)

http://utopia.sk/liferay/rss-feeds/-/asset_publisher/Gjz3/content/id/140075 [18. 6. 2011]

Komentár k štatistike o vývoji nezamestnanosti v okrese Prešov (2010)

<http://www.upsvarpo.sk/upsvarpo/tmp/1478-1267091663.pdf> [6. 6. 2011]

Nová stratégia rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2013 (2005)

http://www.culture.gov.sk/uploads/b7/e8/b7e8e86669416943d386b37619e2c594/03_01_nova-stratacgia-rozvoja-cestovnacho-ruchu-sr-do-roku-2013.pdf [20. 6. 2011]

Postavenie cestovného ruchu v Slovenskej republike. (2010)

http://www.euroregion-vdi.sk/manazer/images/prednasky/Postavenie_cestovneho_ruchu_v_SR.pdf [20. 6. 2010]

Profil mesta Prešov. Socio-ekonomická analýza. (2007)

http://www.presov.sk/portal/content/article/file/00006428/profil_mesta.pdf [6. 6. 2011]

Social exchange theory (2011)

www.bookrags.com/wiki/Social_exchange_theory [14. 5. 2011]

Solivar. Zo zbierky Rudolfa Vaškoviča (2009)

http://www.oocities.org/collecting_sk/pohladnice/solivar.htm [4. 3. 2011]

Solivar pri Prešove (2011)

<http://www.stm-ke.sk/vysunute/presov.htm> [14. 5. 2011]

Solotvina – Ukrajina (2008)

<http://sk.tixik.com/solotvina-2355098.htm> [16. 4. 2011]

Sol' nad zlato už iba v rozprávke (2009)

<http://zivot.lesk.cas.sk/clanok/764/sol-nad-zlato-uz-iba-v-rozpravke.html> [10. 5. 2011]

Technické pamiatky (2011)

<http://www.slovakia.travel/portal.aspx?l=1&smi=8045> [22. 2. 2011]

Zahraničná spolupráca. UNESCO (2011)

<http://www.culture.gov.sk/zahranicna-spolupraca-/unesco> [30. 5. 2011]

Zákonné vymedzenia

Zákon č. 49/2002 Z.z. z 19. decembra 2001 o ochrane pamiatkového fondu

<http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/legislatva2/prvne-predpisy-v-oblasti-kultry/zkony/49/2002> [6. 5. 2001]

20/1987 Sb. ZÁKON České národní rady ze dne 30. března 1987, o státní památkové péči

(ve znění zákona ČNR č. 425/1990 Sb.) <http://www.npu.cz/pro-odborniky/pamatky-a-pamatkova-pecce/zakony-mezinarodni-dokumenty/zakon-o-statni-pamatkove-peci/> [6. 5. 2011]

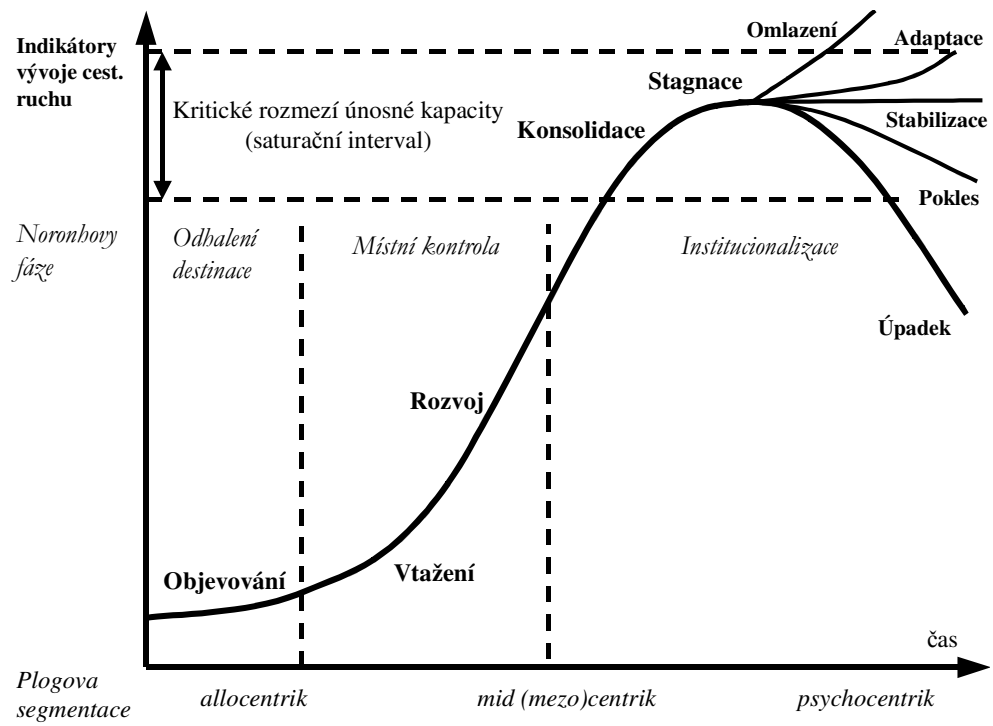
Ďalšie zdroje

Rozhovor so správcom Solivaru p. **Marekom Duchoňom** 29. 4. 2011

Rozhovor s **Ing. Danicou Jaremovou**

Súkromná zbierka historických fotografií **Dušana Peterca**

Príloha 1: Životný cyklus destinácie

Zdroj: Pásková (2009)

Príloha 2: Zoznam technických pamiatok

1. Banské pamiatky v Banskej Štiavnici
2. Observatórium na Lomnickom štíte
3. Opáľové bane
4. Štiavnické tajchy
5. Bratislavské historické železničné stanice
6. Čiernohorská železnica
7. Drevený krytý most v Štefanskej hute
8. Drevený most v Kolárovo
9. Hvezdáreň Hurbanovo
10. Lanovka na Lomnický štít
11. Lesná železnica Vychylovka
12. Lodný mlyn Kolárovo
13. Mincovňa
14. Oravská lesná železnica
15. Parný valec v Rožňave
16. Solivar pri Prešove
17. Špaňodolinský bankský vodovod
18. Turčekovský vodopád
19. Vodné mlyny v Kvačianskej doline
20. Vodný kolový mlyn v Jelke
21. Železničná trať Pohronská Polhora – Tisovec
22. Železničný most a tunel Kornela Stodolu pri Telgárte
23. Areál snov
24. Banské diela v Španej doline
25. Banské pamiatky v Kremnici
26. Červený most v Bratislave
27. Hámre v Medzeve pri Košiciach
28. Holíčska manufaktúra
29. Hrnčiarska dielňa Ferdiša Kostku v Stupave
30. Kolonádový most v Piešťanoch
31. Kolový mlyn v Tomášikove
32. Lesnícky skanzen vo Vydrovskej doline

33. Manufaktúra na Majoliku
34. Mestské opevnenie v Trnave
35. Most Sv. Gottharda pri obci Leles
36. Most v Kráľovej pri Senci
37. Technické pamiatky SPM Nitra
38. Trať mládeže
39. Trnavský cukrovar
40. Vodný mlyn pri Dunajskom Klátove
41. Vysoká pec v Červeňanoch
42. Františkova Huta
43. Grófska ľadovňa vo Vlachove
44. Kamenný most v Dravciach
45. Kamenný most v Spišskom Hrhove
46. Kolový mlyn v Jahodnej
47. Maša pri Liptovskom Hrádku
48. Parná prečerpávacía stanica
49. Starý most v Bratislave
50. Turecký most v Poltári
51. Veterný mlyn v Holíči
52. Viadukt pri Hanušovciach
53. Vodný mlyn Bohunice
54. Vodný žľab v doline Rakytovo
55. Vysoká pec Tri vody pri Osrbli
56. Mlynárstvo a mlyny v Nitrianskom kraji
57. Noci pod hviezdami

Príloha 3: Dotazník

Dobrý deň. Volám sa Daniela Hauserová, pochádzam z Prešova a som študentkou 5. ročníka geografie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Ako tému Diplomovej práce som si vybrala technické pamiatky, o ktorých píšem všeobecne na Slovensku a pre prípadovú štúdiu som si vybrala Solivar pri Prešove. Tento dotazník je anonymná, je určený v prvej rade pre Diplomovú prácu, v prípade záujmu môžu sumarizované zistenia poslúžiť úradom samosprávy. daniela.hauserova@gmail.com

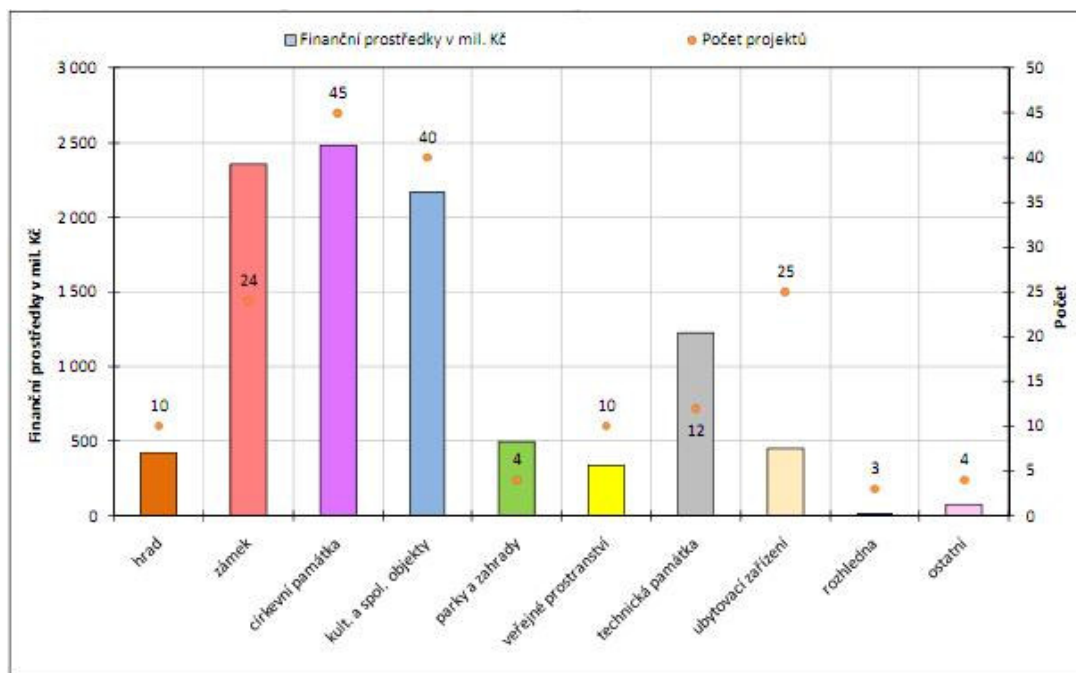
1. Čo si predstavujete pod pojmom Technické pamiatky?
.....
2. Vedeli by ste uviesť príklad:
zo sveta.....zo Slovenska.....z blízkeho okolia.....
3. Myslíte si, že je starostlivosť a technické pamiatky dostatočná?
áno skôr áno skôr nie nie
4. Myslíte si, že je starostlivosť o technické pamiatky na rovnakej úrovni ako o iné historické pamiatky? (napr. hrady a zámky)
.....

V Prešove sa nachádza súbor technických pamiatok Solivar

5. Viete ako sa tieto technické pamiatky využívajú? Navštívili ste ich? áno / nie
.....
6. Aké si myslíte, že by mohlo byť ďalšie využitie týchto technických pamiatok?
.....
7. Kto by mal podľa Vás financovať rekonštrukciu a prevádzkovanie týchto technických pamiatok?
.....
8. Myslíte si, že je vhodné predať tieto technické pamiatky do súkromných rúk?
Prečo?
.....
9. Pohlavie: žena / muž
10. Veková kategória: < 25 25-39 40-60 60<
11. Dosiahnuté vzdelanie: Základné Stredoškolské
Vysokoškolské
12. Časť Prešova, v ktorej žijete:

Príloha 4: „Rekonstruované památkové objekty dle kategorizace

Graf: Rekonstruované památkové objekty dle kategorizace

Zdroj: Aktivity v oblasti cestovního ruchu